

Bibliografi over Rosenius' skrifter udgivet på dansk

Af Flemming Kofod-Svendsen

Den svenske vækkelsesleder, præstesønnen Carl Olof Rosenius (1816-1868) har haft stor indflydelse på dele af dansk kirkeliv. Dette skyldes ikke mindst hans skrifter, der i stort tal er blevet oversat til dansk. I denne artikel gives et overblik over Rosenius' skrifter. Den begynder med en skitse over hans liv og over den svenske forskning om hans teologi, ligesom den i hovedlinjer opridser de svenske udgivelser af hans skrifter, eftersom de danske udgivelser især er kommet fra Sverige. Dog er nogle skrifter kommet fra Norge. Derfor beskrives i kort form også rosenianismen i Norge med forskning om Rosenius og udgivelse af hans skrifter på norsk. Oversigten over skrifter af Rosenius i Sverige og Norge er ikke en udtømmende bibliografi. Eftersom udgivelsen af Rosenius' skrifter i Danmark hovedsagelig er sket fra Bornholm, gives en beskrivelse af baggrunden for dette. Tyngdepunktet i artiklen er bibliografien over skrifter af Rosenius udgivet på dansk. Dernæst nævnes, at skrifter af Rosenius også er udgivet på Færøerne med dansk inspiration. Som afslutning omtales en række sprog, som Rosenius' skrifter er oversat til.

Forkortelser:

BV	Bibeltrogn Vänner
BV-Förlag	Bibeltrogn Vänners Förlag
DBI	Dansk Bibel-Institut
DDS	Den Danske Salmebog
DLF	Dansk Luthersk Forlag ¹
EFS	Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen
EFS-Förlag	Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens Bokförlag
ELM	Evangelisk Luthersk Missionsforening
ELM-Forlag	Evangelisk Luthersk Missionsforenings Forlag
IM	Kirkelig Forening for Indre Mission i Danmark
IMT	Indre Missions Tidende
KFS	Kristeligt Forbund for Studerende ²
KM	Kirkjuliga Missionsfelagid

1. Hed oprindeligt LM-Forlag. Skiftede 2002 navn til LogosMedia, der 2012 fusionerede med Lohses Forlag.

2. KFS' forlag er Credo, der 2008 fusionerede med Lohses Forlag.

LM	Luthersk Missionsforening / Luthersk Mission
LM-Forlag	Luthersk Missions Forlag
LMH	Luthersk Missions Højskole i Hillerød
MF	Menighedsfakultetet

Carl Olof Rosenius (1816-1868) kom, da han ville påbegynde det teologiske studium, ud i en stor åndelig krise med tvivl om Guds eksistens og Bibelens guddommelige sandhed osv. I den situation fik han sjælesørgerisk hjælp af den skotske metodist-missionær *George Scott* (1804-1874), der på den tid var den åndelige leder af et livskraftigt evangeliserende arbejde i Stockholm.

Scotts primære arbejde var at være præst for en metodistisk menighed af indvandrede englændere, men som den dynamiske organisator han var, begyndte han også et evangeliserende arbejde blandt svenskerne. Scott arbejdede således for bibelspredning og evangelisk traktatmission, ligesom han gjorde en pionerindsats for ydre mission. Han medvirkede således til i 1834 at starte udgivelsen af en *Missions-Tidning* og til oprettelsen af Svenska Missionssällskapet i 1835.³ Scott blev opmærksom på Rosenius' evner og fik ham knyttet til sit arbejde. På initiativ af Scott blev det besluttet at udgive et evangelisk, opbyggeligt og upolemisk månedsblad, der fik navnet *Pietisten*, der, som navnet signalerede, skulle fremme guds frygt. *Pietisten* udkom første gang 1. januar 1842 med Scott som redaktør og Rosenius som medarbejder.

På grund af stigende modvilje fra både den svenske stat og den svenske lutherske kirke mod Scotts allianceprægede arbejde i Sverige og især efter voldsomme tumulter i forbindelse med Scotts svenske eftermiddagsgudstjeneste palmesøndag 1842 skønnede Scott, at hans person kunne blive en hindring for det gryende vækkelsesarbejde i Sverige. Det tog han konsekvensen af og forlod den 30. april 1842 Stockholm. Men Scott fik formidlet, at Rosenius fra 1842 blev ansat af The Foreign Evangelical Society i New York som bymissionær i Stockholm.⁴

Pietisten

Resultatet blev, at Rosenius pludselig stod alene med redaktøransvaret for *Pietisten*, og få måneder senere blev han også redaktør af *Missions-Tidning*. Rosenius redigerede det nyoprettede *Pietisten* til sin død. *Pi-*

3. *Sveriges kyrkohistoria*, bd. 6, Stockholm 2001, s. 115.

4. *Sveriges kyrkohistoria*, bd. 6, s. 115, 137, 152.

etisten udkom de fleste år en gang om måneden, og Rosenius skrev det meste af indholdet med grundig forberedelse.⁵

I årene 1842-1859 skrev han en lang række artikler ud fra frit valgte bibeltekster og bragte også en del evangeliske sange, hvoraf han selv havde skrevet eller oversat adskillige. Tilsammen udgør de mange artikler en kristen dogmatik og etik. I årene 1860-1866 var *Pietistens* væsentligste indhold Rosenius' gennemgang af Romerbrevet. I *Pietistens* første nummer i 1860 motiverede Rosenius sin beslutning om at gennemgå Romerbrevet med, at når han i så mange år havde behandlet enkelte dele af den kristne tro og det kristne liv ud fra forskellige skriftsteder i Bibelen, ønskede han nu at give en sammenhængende gennemgang af et af Bibelens vigtigste læreskrifter. Det var Rosenius' ønske, at Bibelen dermed i højere grad selv skulle komme til at tale. Han udlagde Romerbrevet ud fra den græske grundtekst og brugte en række kommentarer, hovedsagelig lutherske. Udlægningen af Romerbrevet blev godt modtaget af *Pietistens* læsere, og abonnementstallet steg i 1861 til 10.000. Udlægningen af Romerbrevet blev for Rosenius en stor og arbejdskrævende opgave, der tærede på hans kræfter. Efter godt fem års arbejde afsluttede han i februar 1865 udlægningen af de første 11 kapitler. Fra *Pietisten*, 3, 1865 til udgangen af 1866 gennemgik han formaningskapitlerne i Romerbrevet. Efter syv års arbejde var værket fuldført.

I 1860 fik Svenska Kyrkan nye evangelie- og epistelteksster i tillæg til de hidtil anvendte. På grund af Rosenius' svækkede helbred besluttede man med virkning fra 1867 at ændre *Pietisten* til et kvartalskrift, hvor Rosenius til sin død skrev prædikener over de nye tekster. Dernæst redigerede lektor P. Waldenström (1838-1917) bladet i årene 1868-1917. *Pietisten* havde mere end 12.000 abonnenter, da Waldenström overtog redaktørposten.⁶

Som redaktør af *Missions-Tidning* formidlede Rosenius et kald til ydre mission, og i 1856 var han med til at stifte Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen (EFS), der arbejdede med både hjemlig og ydre mission.

5. Fra 1844 var kun 2 % af bladets indhold oversat fra andre sprog, *Sveriges kyrkohistoria*, bd. 6, s.139.

6. Waldenström blev årsag til en voldsom strid om forsoningslæren i EFS med sin kritik af den objektive forsoningslære, ligesom han repræsenterede en frikirkelig holdning over for en linje i EFS, der ønskede at være tro mod Svenska Kyrkan. Resultatet blev et brud i 1878, hvor Svenska Missionsförbundet blev dannet, se *Sveriges kyrkohistoria*, bd.7, s.108-130. I Svenska Missionsförbundets 75-års jubilæumsskrift *Genom Guds nåd*, red. W. Bredberg og O. Lövgren, Stockholm 1953, gives Svenska Missionsförbundets fremstilling og vurdering af bruddet.

Svenske biografier og afhandlinger om Rosenius

Rosenius døde den 24. februar 1868, men allerede i 1868 blev forordet skrevet til Roseniusbiografien *Teckning af Carl Olof Rosenii lif och verksamhet, hans wänner tillegnad*. Der er almen enighed om, at forfatteren var Rosenius' mangeårige sekretær Amy Moberg bistået af sangforfatteren Lina Sandell (1832-1903). Bogen, der var skrevet i dyb ærbødighed over for Rosenius, indeholdt mange faktuelle oplysninger og bragte lange citater af mange breve m.m. Bogen på 288 sider blev udgivet på EFS-Förlag i Stockholm.

Gustaf Brandt udsendte i 1915 »Carl Olof Rosenius. Ur et utkast till en Rosenii-Biografi« publiceret i *Kyrkohistorisk Årsskrift* 1914, s. 332-380. I udkastet indledte Brandt med at citere med tilslutning biskop Ernst Lönegrens (1862-1937) ord fra 1913, at ingen vækkelsesbevægelse havde betydet så meget i Sverige siden reformationen som den evangeliske bevægelse, Rosenius stod som leder af.⁷ Brandt fokuserede især på den åndelige situation i Sverige som baggrund for Rosenius' indsats, på Rosenius' religiøse udvikling og hans forhold til Scott, herrnhutismen og den finske vækkelsesleder Fredrik Gabriel Hedberg (1811-1893).

Brandt konkluderede i sin disputats fra 1918 *C.O. Rosenii Förkun-nelse. En studie i svensk lekmannapredikan*, Svenska Kyrkans Diakonistyrrelses Förlag, at der var en vis spænding i Rosenius' forkyndelse. På den ene side var den intellektualistisk med den stærke betoning af lov og evangelium, og på den anden side kunne den blive følelsesmæssig med den selvransagende tone om faren for at leve i et åndeligt bedrag, men svag i opfordringen til helliggørelse. Endelig fandt Brandt, at Rosenius var præget af herrnhutismen.

Sven Lodin fremlagde i *Carl Olof Rosenius. Hans liv och förkun-nelse*, EFS-Förlag, Stockholm 1922 i kortere form, hvad han i sin senere disputats og i jubilæumsbøger uddybede og yderligere begrundede.

Lodin behandlede i sin disputats fra 1933 *Carl Olof Rosenius i unga år (1816-1842)*, Stockholm, især Rosenius' forhold til Scott. Lodin konkluderede, at Scott på flere måder havde haft afgørende betydning for Rosenius, men det havde primært været med hensyn til de ydre arbejdsmuligheder, for eksempel havde Scott påbegyndt udgivelsen af *Pietisten* og skaffet Rosenius økonomisk støtte fra USA. Lodin nævnte, at Scott havde ydet Rosenius sjælesørgerisk hjælp under hans anfægtelser, men mente ikke, at Scott i nævneværdig grad havde præget Rosenius teologisk. Efter Lodins opfattelse var Rosenius fra sin

7. Brandt 1915, s. 332.

opvækst i vækkelsesmiljøet i Nordsverige grundlæggende præget af Luthers teologi, og arven fra Luther forblev fundamental for ham livet igennem. Dog nævnte Lodin, at med hensyn til udviklingen af synet på lægmandsvirksomhed og et forsigtigt alliance-samarbejde kunne Scott sammen med andre have udøvet en vis indflydelse.

Lodin fastholdt i biografien *C.O. Rosenius hans liv och gärning*, EFS-Förlag, 333s., der blev udgivet til EFS' 100-års-jubilæum i 1956, sit hovedsynspunkt fra disputatsen, at Rosenius først og fremmest var Luther-discipel. Dernæst tegnede han et samlet billede af Rosenius og beskrev hans virkningshistorie, der efter Lodins vurdering især hang sammen med spredningen af hans skrifter ikke alene i de andre nordiske lande og ved oversættelse til engelsk og tysk, men også gennem missionærers oversættelse til en lang række sprog. Lodin nævnte, at EFS-Förlag i alt havde udgivet 1.518.700 eksemplarer af Rosenius' skrifter. Nogle var tykke bind, mange var pjecer.

Axel Johansson tog i disputatsen *Frälsningsbegreppet hos Carl Olof Rosenius*, Stockholm 1936, udgangspunkt i tre hovedbegreber: a. Frelsesteologien med særlig koncentration om Kristi stedfortrædende lovopfyldelse, b. Trosteologien om menneskets delagtighed i frelsen og c. Helliggørelsesteologien om de troendes nye liv. Under disse hovedbegreber gennemførte Johansson en række delanalyser med tilhørende delkonklusioner af Rosenius' teologi især loven, lydigheden, forsoningen, tilgivelsen, trosbegrebet, den frelsende tro, den elskende tro, centrum i helliggørelsen, helliggørelsen som Helligåndens gerning, lovens funktion i helliggørelsen og helliggørelsen som troens vidnesbyrd. Johanssons hovedkonklusion var, at Rosenius' frelsesbegreb ikke fremtrådte med total teocentricitet, men at det også gav plads til klare subjektive, antropocentriske træk.

Per-Olof Sjögren foretog i disputatsen *Anfäktelsen enligt Rosenius*, Uppsala 1953, en teologihistorisk analyse af begrebet anfægtelse for at undersøge, hvordan det blev forstået hos en lang række personer op gennem kirkehistorien. Sjögren konkluderede, at der i synet på anfægtelsen hos Rosenius skete en syntese af de tre fromhedsretninger, der fandtes i det vækkelsesmiljø, hvor Rosenius voksede op: Lutherdommen, pietismen og herrnhutismen. Ifølge Sjögren gav Scott Rosenius sjælesørgerisk hjælp, men prægede ikke hans syn på anfægtelsen.

Ture Lindholm indledte sin disputats *C.O. Rosenius som teolog: Grunddragen i hans åskådning*, Klippan 1972, med at redegøre for, hvordan en række personer tilskrev Rosenius en overordentlig stor betydning ikke alene for kirkelivet i Sverige, men også uden for landets grænser. Dernæst nævnte han, at der herskede en betydelig uenighed i

forståelsen og beskrivelsen af Rosenius' teologi og forkyndelse. Nogle mente, at han var uklar i synet på helliggørelsen, andre at han var inkonsekvent i synet på loven. Lindholms synspunkt var, at Rosenius i sin tid som redaktør af *Pietisten* udviklede sig som en selvstændig teolog, hvor tyngdepunktet var Rosenius' forståelse af gudbilledligheden. I sin afhandling udviklede og argumenterede Lindholm, at med den rette forståelse af gudbilledligheden fremtrådte Rosenius' teologi som en konsekvent helhed.

I flere disputater indgår Rosenius som del af en større sammenhæng. Det gælder for eksempel Sven Gustafssons afhandling *Nyevangeliens kyrkokritik*, Lund 1962 og Torbjörn Larspers afhandling *Konfessionalitet och medbestämmande. Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens struktur och den nyevangelska väckelserörelsens regionale nivå fram till 1922*, Uppsala 2012.

Christer Andersson var i sin biografi *Carl Olof Rosenius vid Guds hjärta – en lekmannapredikants liv och gärning*, Örkelljunga 2008, især optaget af at skildre mennesket Rosenius. Det gjorde han blandt andet ved at bringe mange citater fra den omfattende brevsamling, der er bevaret efter Rosenius.

Rosenius og hans betydning for svensk kirkeliv er beskrevet i kirkehistoriske fremstillinger: *Sveriges kyrkohistoria*, red. L. Tegborg, I-VIII, Stockholm 1998-2005 og i C.H. Martling: *Fädernas kyrka och folkets. Svenska kyrkan i kyrkovetenskapligt perspektiv*, Stockholm 1992.

Endelig har Rosenius en bred plads i både ældre og nye jubilæumsskrifter. Det gælder f. eks.: *Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen genom 75 år. Et jubileumsskrift 1856-1931*, I-II, red. Levander, Stockholm 1931 samt *I Jesu spår. Evangelisk luthersk Mission – Bibeltrogna Vänner, 1911-2011*, red. R. Imberg et al., Stockholm 2011.

Allan Hofgren har i elektronisk form udarbejdet en kombineret Rosenius-biografi (kort) og en længere bibliografi både over skrifter af Rosenius på svensk og nogle skrifter i forskellige oversættelser.⁸

Skrifter af Rosenius på svensk

Eftersom *Pietistens* abonnementstal stadig voksede med Rosenius som redaktør, genoptrykte man løbende tidligere årgange, når de manglede, og tilbød dem til nye abonnenter.⁹ I 1877-1878 samlede man alle

8. Carl Olof Rosenius, <http://www.nad.riksarkivet.se>

9. Genoptryk og formidling af gamle årgange af *Pietisten* er omtalt flere gange f. eks. 12. årg. 1853, s. 192, 13. årg., 1854, s. 176, 14. årg., 1855, s. 192. For at billiggøre genoptrykkene udelod Rosenius visse redaktionelle bemærkninger med mere, så de ori-

årgange 1842-1859 i seks bind under overskriften *Pietisten Nytt och Gammalt från Nådens Rike*. I 1880 kom et ekstra bind *Pietisten Nytt och Gammalt från Nådens Rike*, som indeholdt prædikener af Rosenius fra 1867 og begyndelsen af 1868 samt forskellige artikler, der havde stået i *Pietisten* i perioden 1860-1867.

Da Rosenius havde afsluttet sin gennemgang af Romerbrevet i *Pietisten*, udkom kommentaren i Stockholm 1867-1868 i to bind på henholdsvis 728 s. (Rom 1-8) og 535 s. (Rom 9-16). Genoptrykt 1874 af EFS-Förlag og siden genoptrykt flere gange, bl.a. en jubilæumsudgave 1931 i forbindelse med EFS' 75-års-jubilæum.

I november 1873 skrev Amy Moberg forord til *Betraktelser för hwar dag i året, samlede af C.O. Rosenii Skrifter*, udgivet på EFS-Förlag, 740s.¹⁰ Efter hvert andagtsstykke henviste hun til *Pietisten* med årgang og sidetal, så man præcist kunne finde konteksten for hendes udvælgelse af andagtsstykkerne. På samme måde henviste hun til Romerbrevskommentaren med bind og sidetal, når hun havde valgt andagtsstykker fra den. *Betraktelser för hwar dag i året* udkom i stadig nye oplag.¹¹ I 1903 udarbejdede hofpræsterne G.E. Bestow og A. Johansson en forkortet udgave af *Betraktelser för hwar dag i året*, der fik titlen *Hvilostunder vid Guds ord. Korta betraktelser för hwar dag i året*, udgivet på EFS-Förlag, 365s. Den udkom også i mange oplag. I 1945 blev den revideret og sprogligt moderniseret af Sven Holmström, udgivet på EFS-Förlag.

I *Pietisten* 13. årg., 1854, s. 48 blev det oplyst, at artiklen *Den tiden, der du uti sökt warder*, der stod i *Pietisten* 1852, s. 33-43 sammen med fortællingen *För sent* i *Pietisten* 1852, s. 43-47, var blevet udgivet som pjece på 24 sider. Den var først blevet trykt i Jönköping og så genoptrykt i Stockholm. Den kunne ikke alene rekvireres hos *Pietistens* redaktør, men også hos en skolelærer P. Palmqwist og i Holmbergsska Bokhandeln. Rosenius opfordrede stærkt til at drive litteraturmission med henvisning til 2 Kor 5,14-15. Denne pjece eller traktat blev startskuddet til en lang række udgivelser af pjecer i de følgende årtier.¹²

ginale udgaver indeholder flere historiske detaljer end genoptrykkene, og identiske, opbyggelige tekster i forskellige udgaver af *Pietisten* har ikke altid samme sidetal.

10. I den første udgave stod der *hwar dag*, så skrev man *hvar dag*, og senere skrev man *var dag*. Når jeg nævner en bogtitel, følger jeg de respektive udgavers stavemåde.
11. Ifølge kontakter til forlag og svenske kendere af Rosenius er bogen udkommet i 38 oplag, samlet trykoplag 181.000.
12. Den elektroniske oversigt over skrifter af Rosenius, der findes på Kungliga Biblioteket i Stockholm, er langt mere omfattende end den tilsvarende på Det Kongelige Bibliotek i København.

De fleste bestod typisk af en enkelt artikel fra *Pietisten*, og pjecen var typisk på ca. 20s. I nogle tilfælde blev artikler fra *Pietisten* samlet til en mindre bog, f. eks. *Betraktelser öfwer Fader vår*, Stockholm, 1855, på 156s., hvor de enkelte bønner, forklaret i en række artikler, blev udgivet samlet, og *Människans Fall och Upprättelse. Betraktelser öfwer I. Mos. 1-3 och Joh. 16,8-11*, Stockholm 1870, 128s. Alle var udgivet på EFS-Förlag. Siden Bibeltroga Vänner blev oprettet i 1911, er der også blevet udgivet en række skrifter af Rosenius på BV-Förlag, f. eks. *Tio Guds Bud*, Stockholm 1922, på 312s. *Några ord om evangelium*, Stockholm 1945, 20s. *Vägen till frihet*, Stockholm 1964, 16s. *Om syndernas förlåtelse*, Stockholm 1974 på 41s. *Kristus – vårt liv. 31 kortandagter av C.O. Rosenius*, Örkelljunga 2011, der var på 67s.¹³

I 1896 udsendte EFS-Förlag Rosenius' *Samlade Skrifter* i tre bind på 2.140s.¹⁴ De indeholdt de allerfleste af de opbyggelige artikler fra *Pietisten* 1842-1859. Forbindelseslinjen til *Pietisten* var bevaret ved angivelse af årgangen, hvorfra artiklen var hentet. Ud over de opbyggelige artikler bragte Rosenius ofte i *Pietisten* en kort from omvendelseshistorie som applikation af de dogmatisk prægede opbyggelsesartikler, derudover forskelligt redaktionelt stof. Under den løbende genoptrykning af *Pietisten*, fjernede man uaktuelt redaktionelt stof og de folkelige omvendelseshistorier. Under redaktionen af *Samlade Skrifter* blev resterne af den type stof fjernet. I 1897 besluttede EFS-Förlag at udsende et fjerde bind med følgende indhold: a. 14 prædikener, som Rosenius havde publiceret i *Pietisten*, 1867-1868. b. Forskellige sange og tidsaktuelle indlæg samt artikler, der ikke var skrevet af Rosenius, men bragt af ham i *Pietisten*. c. En række af de sjælesørgeriske breve, Rosenius havde skrevet.

I 1926 blev *Samlade Skrifter* af Rosenius i fire bind genudsendt af EFS-Förlag. Indholdet var nøjagtigt det samme som 1896-1897, men de gotiske bogstaver var erstattet af latinske.

En række breve af Rosenius er bevaret og udgivet i forskellige samlinger. Gunnar Westin: *C.O. Rosenius' Brev till F.G. Hedberg*, EFS-Förlag 1930, 171s.; *Brev från C.O. Rosenius till hans Vänner i Amerika*,

13. Oversat fra dansk, hvor den første gang udkom 1939 på LM-Forlag.

14. Sammenligner man de svenske *Samlade Skrifter* med *Hemmeligheder i Lov og Evangelium*, som LMs stifter Chr. Møller (1834-1907) udsendte i 1868-79, fremgår det, at den svenske udgiver har ladet sig inspirere af Chr. Møllers disponering af stoffet.

EFS-Förlag 1931, 229s.; Nils Dahlberg: *Din tillgivne C.O. Rosenius, Några Rosenius-brev för första gången publicerade och kommenterade*, EFS-Förlag 1968, 121s.

I 1966 udkom *Vägledning till frid* første gang som bog på svensk, oversat fra norsk af Ivan Hellström, EFS-Förlag, 176s. Derefter nye oplag. Fra 1994 blev bogen udgivet af BV-Förlag.

I 1974-1975 udsendte EFS-Förlag en sprogligt revideret og forkortet pocketudgave af Rosenius' *Samlade Skrifter* i syv bind med titlen *Rosenius för vår tid*, redigeret af Ivan Hellström og Torsten Nilsson, hvor alle artikler var blevet sprogligt moderniseret af Ivan Hellström, 852s.

I 1992 udsendte EFS-Förlag med Ivan Hellström som redaktør en ny redigeret og sprogligt moderniseret Rosenius udgave med titlen *I Guds hjärta*, 699s.

I 2008-2010 genudsendte BV-Förlag pocketudgaven af Rosenius skrifter i syv bind, men i andet layout. De introduktioner, som EFS-lederne Ivan Hellström og Torsten Nilsson havde skrevet til 1974-1975-udgaven, blev genoptrykt i den nye udgave, 1094s.

Rosenius og Norge

I 1850'erne var der en omfattende folkevækkelse i Norge, hvis åndelige leder var professor Gisle Johnson (1822-94), der allerede i sin barndom havde mødt den haugianske kristendom. Som ung teologisk stipendiat stiftede han i Tyskland bekendtskab med erfaringsteologien, der afgørende kom til at præge hans teologiske tænkning.

I de fleste vækkelser skabes en trang til fællesskab mellem de vakte. Et resultat af vækkelserne i 1850'erne var etableringen af en række indre missions foreninger. I 1868 stiftedes med Johnson som formand Den norske Lutherstiftelse, som udviklede sig til en landsdækkende organisation og i 1891 skiftede navn til Det norske lutherske Indremisjonsselskap. De gamle haugianere lagde vægt på omvendelsen. De skildrede lovens gerning i hjerterne og ønskede at beskrive det vakte menneskes anger og sønderknuselse for Guds ansigt. Man måtte ikke for let nå til vished om barnekår hos Gud.

Så begyndte der at lyde lidt anderledes toner. I blade og hos prædikanter blev evangeliet forkyndt som en fri indbydelse til at komme til Kristus: Forsoningen er fuldbragt, menneskets gæld er betalt og synden sonet. Derfor lød det til det søgende menneske: Kom som du er.

Som generel karakteristik kan man sige, at rosenianernes hovedord i forkyndelsen var forsoningen og forskellen mellem lov og evangelium, mens haugianerne og Johnsons disciple lagde vægten på saliggørelsens

orden. Men skar man ind til benet drejede det sig mere om forskel i accentuering end om reelle modsætninger.¹⁵

Det rosenianske budskab kom ikke til Norge som et stormvejr, men snarere som en stille susen. Påvirkningen skete især ved svenske forkyndere på prædikantbesøg i Norge og ved rosenianske blade og bøger, som enten blev oversat eller læst på svensk. Den første svenske rosenianer, der besøgte Norge, var sangeren og prædikanten Oscar Ahnfelt (1813-1882),¹⁶ der kom på besøg i 1856, antagelig indbudt af G.A. Lammers (1802-1878), sognepræst i Skien, hvor han i 1853 havde etableret den første egentlige indre missions forening i Norge. Lammers havde i 1855 været på rekreatjonsrejse i Sverige, hvor han havde mødt Ahnfelt, der så senere besøgte Fredrikshald, Kristiania og Skien, hvor han talte og sang og spillede på sin 10-strengede guitar. Det var især gennem sin sang, at han fik folkelig gennemslagskraft og tidligt blev kaldt »den nordiske troubadour«. Samtidig blev Ahnfelt i begyndelsen et stridens æble i Norge, fordi han til Rosenius' store beklagelse havde tilsluttet sig Lammers stærke folkekirkekritik. Rosenius selv besøgte kun én gang Norge.

Blandt nogle nordmænd, der tidligt blev præget af Rosenius' teologi og budskab, var lægprædikanten Jakob Traasdahl (1838-1903), der var opvokset i et haugiansk miljø, men som ung læste Rosenius. En anden roseniansk lægprædikant var Paul Gerhard Sand (1848-1911), der også havde haugiansk baggrund, men som ung blev påvirket af Rosenius.

Norske biografier, afhandlinger og større artikler om Rosenius

Tegning af Carl Olof Rosenii Liv og Virksomhed, tilegnet hans Venner, A. L. Norman, Stockholm 1869. Oversat af Sigismund Christian Dick fra *Teckning af Carl Olof Rosenii lif och verksamhet, hans wänner tillagnad*.¹⁷

15. Carl Fr. Wisløff: *Norsk Kirkehistorie*, bd. III, Oslo 1971, s. 41-43,

16. O. Rudvin: *Indremisjonsselskapets Historie*, bd. I, Oslo 1967, s. 324.

17. Dick (1815-1882) blev cand. theol. i 1840, præst året efter og provst i 1861. I 1851 oplevede han en vækkelse og var derefter aktivt med i indre og ydre missionsarbejde, ligesom han oversatte opbyggelseslitteratur og åndelige sange. Han medvirkede bl.a. ved oversættelsen fra svensk af *Aandelige Sange*, dels samlede, dels bearbejdede samt udgavne af Oscar Ahnfelt, idet han dels bearbejdede Emilia Ahnfelt-Laurins oversættelse af nogle af sangene, dels selv oversatte en række af sangene. Dick har medvirket ved nummer 262 i DDS.

Carl Fr. Wisløff: »Helliggjørelsen hos Rosenius«, *For tro og teologi. En hilsen til professor dr. Olaf Moe på hans 70.årsdag*, s. 96-107, Oslo 1946 / *Tidsskrift for Teologi og Kirke* 17, 1946, s. 144-155.

Sven Lodin: *C.O. Rosenius, Biografi*, Lunde Forlag, Bergen 1959. Oversat af Knut Andersen fra Sven Lodin *C.O. Rosenius hans liv och gärning*. I forordet tilsluttede Andersen sig helt Lodins fremstilling og vurdering af Rosenius.

Konrad Stormark: *En for alle og alle i en. Blad fra nyevangelismens historie og teologi*, Oslo 1981. Stormark beskrev forsoningen og retfærdiggjørelsen som det centrale i Rosenius' budskab og skildrede rosenianismens historie.

Carl F. Wisløff: »Rosenius og læren om verdensrettferdiggjørelsen« og »Rosenius som sjelesørger« i Wisløff: *Fullfør din tjeneste! Artikler og taler*, s. 119-130, 131-139, Oslo 1993.

Sverre H. Skilbreid: *Helgelsens sanne Hemlighet. Carl Olof Rosenius' helliggjørelsesforkynnelse*. Masteravhandling i kristendoms-kunnskap ved NLA Høgskolen, Sandviken, Bergen 2010. Skilbreids problemstilling var, hvordan Rosenius forkyndte til helliggjørelse (s. 14). Hans konklusjon var, at »Rosenius' helliggjørelsesforkynnelse handler om intet mindre enn å fortsette å peke på Kristus. Dette kan virke forvirrende og passivt for noen. Det motsatte er tilfelle om vi får se sammenhengene. Det samme evangelium Rosenius har forkynt til rettferdiggjørelse, forkynner han like sterkt til helliggjørelse« (s. 122).

I følgende kirkehistoriske fremstillinger er Rosenius og hans betydning i Norge beskrevet:

Ivar Welle: *Kirkens historie*, bd. III, Nærbo 1987; Carl Fr. Wisløff.: *Norsk Kirkehistorie*, bd. III, Oslo 1971;

Odvin Ousland: *Vekkelsesretninger i norsk kristenliv. Hva de lærte og siktet på*, Oslo 1978; Einar Molland: *Norges Kirkehistorie i det 19. århundrede*, bd. I-II, (posthum), Oslo 1979.

I følgende jubelæumsskrifter er Rosenius og hans betydning i Norge omtalt: *I Herrens tjeneste*, I, red. Olav Uglem, Oslo 1966; Ola Rudvin: *Indremisjonsselskapets Historie*, I, Oslo 1967; Erik Kjebeek: *Verden for Kristus. Norsk Luthersk Misjonssamband 1891-1991. Heimearbeidet*, Oslo 1991; Johannes Kleppa og Paul Odland: *Ordets folk. Det Vestlandske Indremisjonsforbund 1898-1998*, Bergen 1998; Erik Kjebeek: *De gode ordene. Lunde Forlag 1905-2005*, Oslo 2004.

Skrifter af Rosenius på norsk

Det første norske blad, som bragte artikler fra Rosenius' blad *Pietisten*, var *Kirkelig Tidende* (1848-58), der blev redigeret af Olaus Nielsen (1810-1888). Den danskfødte sognepræst Julius Begstrup (1795-1854) i Røros tog i 1854 initiativ til at udgive bladet *Philadelphia*, men han døde efter at have redigeret det første nummer. I 1858-1876 udkom bladet *Budbæreren*, udgivet af den danskfødte boghandler Andreas Wilhelm Gram (1821-1897), der i 1855 i Kristiania havde oprettet en forlags- og sortimentsboghandel især for religiøs litteratur. Både *Philadelphia* og *Budbæreren* bragte fyldige oversættelser fra *Pietisten* og bidrog meget til at gøre rosenianismen kendt i Norge.

Flere bøger blev komponeret med stykker fra Rosenius' blad *Pietisten*. En af de kendte er *Klar og usvigelig veiledning til fred*. Stoffet stod oprindeligt i *Philadelphia*, som boghandler E. Forseth i Levanger efter Begstrups død redigerede i årene 1854-1866. Forseth bad sognepræsten i Steinkjer, den senere biskop N.J. Laache (1831-92), om hjælp til at udgive en bog af artiklerne i *Philadelphia*. Bogen *Klar og usvigelig veiledning til fred* udkom i 1874, 304s. Teksterne var ordnet, så der var en daglig læsning i to måneder. Dertil kom et tillæg med undervisning om at begynde og slutte sin dag i Jesu navn.

Da man havde besluttet at udsende udlægningen af Romerbrevet som bog, kom der også forslag om at udgive den i norsk oversættelse i Norge og Danmark.¹⁸ Chr. Dick begyndte på oversættelsen, og man udarbejdede subscriptionslister til brug i Norge og Danmark. Dicks oversættelse udkom først i hefter, som man kunne abonnere på i 1868-1869 med lavere pris i Norge end i Danmark. Hefterne blev trykt hos A.L. Norman i Stockholm ligesom den svenske udgave. Allerede i 1869 udkom Dicks oversættelse af Romerbrevskommentaren i to bind ligesom den svenske udgave.

I 1876 udkom *Husandagtsbog. Betragtninger for hver Dag i Aaret*, F. Beyer, Bergen, 732s. Dick havde oversat den svenske *Betraktelser för hvar dag i året*.¹⁹ I 1905 oversatte Birger Hall den forkortede andagtsbog, der med titlen *Hvilestunder ved Guds Ord* blev præsenteret som »Autoriseret Udgave for Norge og Danmark«. Senere kom

18. C.O. Rosenius *hans lif och verksamhet* 1868, s. 269. Dengang var det danske og norske skriftsprog meget lig hinanden, så beslutningen om en norsk oversættelse i Norge og Danmark var naturlig.

19. Husandagtsbogen udkom i oplag efter oplag i forskellige oversættelser og på flere forlag. I 1924 udkom den på nynorsk. I 1952 udkom en ny oversættelse af brødrene Øivind (1905-1994) og Knut Andersen.

den i en lidt anden oversættelse af Arne Aambø og fik titlen *Den lille Husandaktsboka*.

Ligesom i Sverige udkom også i Norge en række pjecer med en enkelt artikel fra *Pietisten* eller flere artikler fra *Pietisten* samlet i en bog. Derimod har man ikke i Norge udgivet Rosenius' *Samlede Skrifter*, som det er sket i Sverige og Danmark. Til gengæld har man i flere omgange udsendt skrifter i udvalg af Rosenius i et eller flere bind. Disse forskellige udgivelser kan sammenlignes med *C.O. Rosenius. Skrifter i Udvalg*, som Lohses Forlag udsendte i 1928. De vigtigste er:

Fra Døden til Livet, ordnet Fremstilling af Kristendommens Hovedsandheder. Med forord af sognepræst C.G. Winsnes, 2. oplag Bergen 1876, 6. oplag Thronsen & Søn's Forlag, Kristiania 1898, 412s.

I Åndens Helliggjørelse, 1945, 152s., *I syndsforlatelsens Rike*, redigeret og oversat af Ole Modalsli (1913-2006), Norsk Luthersk Forlag, Oslo 1947, 173s.

Lov og evangelium, 1946, 328s. *Bønnen og nådemidlene*, 1947, 280s. *Troen og Livet*, 1947, 267s. Redigeret og oversat af Carl Fr. Wisløff (1908-2004), Lunde Forlag, Bergen.

Skrifter i udvalg I-V var en udvidet udgave i forhold til de tre bind fra 1946-1947, der blev genoptrykt suppleret med skrifter fra *Samlede Skrifter* 1926, EFS-Förlag, udvalgt af cand. theol. Olav Uglem (1919-1999) og oversat af adjunkt Torbjørn Grønvik (1923-1997). Bind I: *Budene*, 225s. Bind II: *Nådemidlene*, 204s. Bind III: *Bønnen*, 207s. Bind IV: *Loven og evangeliet*, 228s. Bind V: *Den som seirer*, 202s. Lunde Forlag, Oslo 1968.

I årene 1974-1979 udsendte Lunde Forlag serien *Rosenius i dag* i syv bind, der i gennemsnit var på 125s. Det var stort set udelukkende en ændret redigering og sproglig fornyelse af *Skrifter i udvalg I-V* fra 1968. Siden 1989 har Hermod Hogganvik²⁰ oversat Rosenius fra svensk og på eget forlag udgivet følgende bøger:

1989: *Fader vår*. Oversat fra C.O. Rosenius' *Samlede Skrifter*, EFS-Förlag, Stockholm 1926, 145s. Trykoplæg 2.000. 2. oplag 1996. Trykoplæg 2.000. 3. oplag 2009. Trykoplæg 2.500.

1995: *Romerbrevets Budskap*. Kapittel 1-5. Oversat fra *Pauli Brev til Romarna*. C.O. Rosenius' *Samlede Skrifter*. Jubileumsupplaga, EFS-Förlag, Stockholm 1931, 342s. Trykoplæg 2.000. 2. oplag 2004. Trykoplæg 1.350.

1996. *Romerbrevets Budskap*. Kapittel 6-8. Oversat fra *Pauli Brev til Ro-*

20. F. 1931, fhv. bankdirektør.

marna. C.O. Rosenius' *Samlade Skrifter*. Jubileumsupplaga, EFS-Förlag, 1931, 407s. Trykoplæg 2.000. 2. oplæg 2004. Trykoplæg 540.

1997. *Romerbrevets Budskap*. Kapitler 9-16. Oversat fra *Pauli Brev til Romarna*. C.O. Rosenius' *Samlade Skrifter*. Jubileumsupplaga, EFS-Förlag, 1931, 538s. Trykoplæg 2.000.

1999: *Husandaktsboka*. Oversat fra originaludgavens første oplæg, EFS-Förlag 1873, 747s. Trykoplæg 2.500. 2. oplæg 2006. Trykoplæg 3.000.²¹

2000: *I syndsforlatelsens rike*. Sproget er moderniseret ud fra Modalsliss udgivelse i 1947, 143s. Trykoplæg 2.000. 2. oplæg 2001. Trykoplæg 2.000.

2001: *I Åndens helliggjørelse*. Sproget er moderniseret ud fra Modalsliss udgivelse i 1945 og teksten er suppleret fra Rosenius' *Samlade Skrifter*, EFS-Förlag 1926, 176s. Trykoplæg 2.500.

2002. *Veiledning til fred*. Oversat fra C.O. Rosenius' *Samlade Skrifter*, EFS-Förlag, 1926, 231s. Trykoplæg 3.000. 2. oplæg 2010. Trykoplæg 3.000.²²

2008: *Menneskets fall og gjenoprettelse*. Oversat fra C.O. Rosenius' *Människans fall och upprättelse. Beträktelser öfver 1 Mos. Kap. 1-3 och Joh. 16:8-11*, EFS-Förlag, 1875, 109s. Trykoplæg 3.000.

Den gudelige forsamlingsbevægelse i Danmark

I begyndelsen af det 19. århundrede begyndte de religiøse Vækkelser, der bredte sig over store dele af landet i 1820'erne, 30'erne og 40'erne.²³ De synes imidlertid ikke at have nået Bornholm.²⁴ Baptisterne er sandsynligvis de første, der har bragt en større vækkelse til øen. Urmager Søren Nielsen (f. 1822) var opvokset på øen. Under et ophold i København 1845 blev han vakt ved at læse en traktat fra baptisterne, som han sluttede sig til.²⁵ På menighedens opfordring rejste han i 1847 til Rønne for at missionere, men følte sig så trykket af opgaven, at han tog det første skib tilbage til København. Her gav menigheden ham nyt mod, så han vendte tilbage til øen, hvor han begyndte at prædike til bod og omvendelse i Arnager og Sose sydvest for Aakirkeby. Der blev holdt forsamlinger, som ikke var meldt til sognepræsten, og både kvin-

21. Med sidste udgivelse i 2006 er den udkommet i 19 oplæg. Trykoplæg 123.000.

22. Bogen er udkommet i 24 oplæg på skiftende forlag. Trykoplæg 81.000.

23. Deres historie er beskrevet i *Vækkelsernes frembrud i Danmark i første halvdel af det 19. århundrede*, red. A. Pontoppidan Thyssen, bind I-VII, København 1960-1977.

24. Knud Banning: »De sjællandske vækkelser« i Thyssen, bd. II 1961, s.169-172.

25. Om baptismens fremvækst i Danmark se *Et kirkesamfund bliver til*, red. B. Hylleberg og B.M. Jørgensen, Holbæk 1989.

der og børn deltog. Den 12. maj 1848 døbte baptistpræsten Vilhelm Andersen fra København menighedens fem første medlemmer i havet ved Sose. Søren Nielsen, der ernærede sig som urmager i Rønne, holdt mange forsamlinger rundt omkring på øen, ofte med stor tilslutning. Den 13. juli 1852 blev Bornholms Baptistmenighed officielt dannet. Søren Nielsen forkøbte sig imidlertid på et teglværk, som også måtte holdes i drift om søndagen, kom i gældsfængsel og måtte udtræde af menigheden i 1853. Derefter forsøgte han forgæves at blive optaget i mormonsamfundet.²⁶ Fra 1854 var Peter Emil Ryding (1804-1885) forstander for baptistmenigheden på Bornholm.²⁷

Efter at den første forening for Indre Mission var dannet i 1853, ansatte bestyrelsen smeden Jens Larsen (1807-1874) fra Kirke Værløse som missionær.²⁸ Jens Larsen besøgte Bornholm første gang i oktober 1854, hvor han i løbet af 14 dage holdt en række velbesøgte møder, hvor der til et af møderne kom 800-1.000 mennesker. Besøget er opmuntrende beskrevet i *Indre Missions tidende* (IMT).²⁹ I juli-august 1855 opholdt Jens Larsen sig i 1½ måned på øen og holdt 37 forsamlinger og besøgte 13 af øens 21 sogne.³⁰ Endelig besøgte Jens Larsen øen i juli 1859, hvor han holdt 22 forsamlinger.³¹ Tilsyneladende fik Larsens møder på Bornholm ikke de samme følger som så mange andre steder i Danmark, selv om Larsen ifølge beretningerne i IMT mærkede stor religiøs interesse under sine besøg. Dog må Larsen have fået nogen kontakt, idet i alt 33 personer fra Bornholm støttede ham ved at underskrive sig på hans ordinationsadresse.³²

Den videre udvikling på Bornholm

Peter Christian Trandberg (1832-1896, født på Brunsgaard i Nylars) blev student fra Rønne Latinskole 1851. Hverken hjemmet eller latinskolen synes at have givet ham nogen særlig religiøs påvirkning.³³

26. Banning: »De sjællandske vækkelser« i Thyssen, bd. II, s. 171.

27. *Mindeskrift. Bornholms Baptistmenighed 1848-1923*, Rønne 1923; K.M. Kofoed: *Bornholms Kirkehistorie*, bd. II, William Dam: 149-154, 222-231, Rønne 1933; Banning: »De sjællandske vækkelser« i Thyssen bd. II, s. 171-172; *Et kirkesamfund bliver til*, red. Hylleberg og Jørgensen, s. 46, 56 og 80.

28. K. Larsen: *En bevægelse i bevægelse*, s. 32-33.

29. IMT 1854, s. 86-87. 1855, s. 20-22; L. Blauenfeld: *Den Indre Missions Historie*, København, 1912, s. 17-18.

30. IMT 1855, s. 76-77.

31. IMT 1859, s. 128.

32. J. Esmarch-Jensen: *P.C. Trandberg og den bornholmske vækkelse indtil 1869*, 3 måneders opgave med F. O. Overgaard som vejleder, Århus 1979, s. 6.

33. Om Trandbergs liv og virke se K.M. Kofod: *Den bornholmske Vækkelsespræst*

I sin studietid, hvor han boede på Regensen, gik han ikke ret ofte i Vartov Kirke for at høre Grundtvig (1783-1872). Derimod gik han i kirke hos sognepræst N. G. Blædel (1816-1879) ved Garnisons Kirke og hos provst Balthazar Münter (1794-1867) ved Holmens Kirke. Han synes også i sin studietid at have haft kontakt med vakte kredse, idet han var medunderskriver af indremissionær Jens Larsens ordinations-adresse. Af lærerne ved Det Teologiske Fakultet synes den senere biskop Hans Lassen Martensen (1808-1884) at have haft størst betydning for Trandberg. Men det var ubetinget Søren Kierkegaard (1813-1855), som øvede den absolut største indflydelse på Trandberg i studieårene. Han søgte Kierkegaard, var meget optaget af hans skrifter, ligesom han deltog i Kierkegaards begravelse i 1855.³⁴ Især gjorde Kierkegaards kritik af Folkekirken, som han primært fremførte i tidsskriftet *Øjeblikket*, et dybt indtryk på den bornholmske student, der i 1858 blev cand.theol. som en klart udtalt discipel af Kierkegaard.³⁵ Kort tid før Trandberg aflagde sin embedseksamen, døde hans mor, som han var nært knyttet til. Trandberg var rystet og udtalte senere, at denne begivenhed havde ført til hans egentlige kristelige gennembrud.

Kort efter embedseksamen fik Trandberg ansættelse som huslærer og kapellan hos pastor Brix, præst for Tjele og Vinge sogne i Viborg stift. Selv om der ikke skete en stor åndelig vækkelse, blev Trandberg af en af pastor Brix' sønner betegnet som en glødende prædikant, og Trandberg fik en del kontakt til de vakte kredse. På trods af en god indgang i sognet opsigte Trandberg sin stilling hos pastor Brix, holdt afskeds gudstjeneste d. 6. maj 1860 og ankom til Bornholm juli 1860. Allerede under sin ordination i Viborg Domkirke d. 5. marts 1858 mødte han første gang sin kommende hustru Hansine Christiane Gottholdine Lüttichau (1835-1922), datter af kammerherre Hans Lüttichau. Hun blev en af hans mest trofaste kirkegængere, men det trak ud, førend de fik lov til at gifte sig, eftersom hendes familie mente, at hun burde finde »et bedre parti« end en bornholmsk bondesøn.

Bag Trandbergs overraskende beslutning lå et personligt følt kald til at virke som rejsepræst på Bornholm, hvor Trandberg ville bruge den grundlovssikrede religions- og forsamlingsfrihed til at virke som

P.C. Trandberg, København 1925; Kofoed: *Bornholms Kirkehistorie*, bd. II, s.155-173; S. Roswall: *En banebryder. En bog om Chr. Møller – Luthersk Missionsforenings første leder – og den historie han blev en del af*, DLF, Viborg 1985.

34. Kofod 1925, s. 61.

35. Jf. G. Bülow-Olsen: »Kierkegaard og kirkekampen«, *Et Kirkeskifte*, red. Hal Koch, s.165-185, København 1960, s. 165-185; H. Koch: »Kirkekampen og kirken«, *Et Kirkeskifte*, s. 186-196.

omrejsende prædikant.³⁶ Dog fik han også nogle kortere vikariater hos øens præster.

På Bornholm fremtrådte Trandberg som en streng bodsprædikant, der blandt andet talte stærkt imod dans, kortspil, drikkeri og pyntesyge. Der udbrød vækkelse, de vaktens antal steg, og de begyndte at samles i små kredse til bibellæsning og bøn.³⁷

Trandberg er overalt skildret som en veltalende mand med et meget vindende væsen. Han kunne både være alvorlig og tilbagesluttet og samtidig fuld af humor, en fantastisk anekdotefortæller med en hjertelig venlighed. Vækkelsen voksede – og det gjorde Tranbergs folkekirkekritik også.

Sankthansdag 1863 var ifølge diverse kilder ca. 1.500 mennesker forsamlet i Almindingen til et møde, hvor Trandberg holdt en tordentale mod Folkekirken, annoncerede sin udtræden og dannelsen af Den evangelisk lutherske Frimenighed på Bornholm. Trandberg ansatte lægfolk som menighedsledere, hvor smeden Chr. Møller (1834-1907), omvendt ved Trandbergs forkyndelse, var den betydeligste.³⁸ I en senere fremstilling beskrev Møller, at han dengang ikke havde fred med Gud, idet hans teologi var, at han kunne håbe på syndernes forladelse for Jesu skyld, når han selv af yderste evne havde kæmpet imod synden.³⁹ Møller beskrev så, hvordan Gud Langfredag morgen 1864 havde vist ham, at Kristus var død for svage, som endnu var ugudelige (Rom 5,6). Nu forstod Møller, at Kristus var død for os, førend vi selv var blevet fromme. Samtidig understregede Møller, at han endnu ikke havde den store indsigt i evangeliet, men han havde fået et holdepunkt, som han aldrig forlod. Derefter tilføjede Møller, at han senere i 1864 havde købt *Pietisten* årg. 1842-1859. Dette tidsskrift gav ham mere indsigt i forsoningens nåde. I 1865 påbegyndte Møller udgivelsen af tidsskriftet *Budskab fra Naadens Rige*, der fra begyndelsen var præget af det budskab, Møller havde fundet i *Pietisten*.⁴⁰

Niels Pedersen Grunnet (1827-1897), der var opvokset hos De stærke Jyder, var også blevet præget af Kierkegaards folkekirkekritik, og havde i 1855 brudt med Folkekirken og oprettet den Evangelisk Lutherske Frikirke.⁴¹ Efter dannelsen af frikirken rejste Grunnet rundt i

36. Roswall: *En banebryder*, s. 26.

37. Kofoed: *Den bornholmske vækkelsespræst*, s. 92-93.

38. Roswall: *En banebryder*, s. 38.

39. *Budskab fra Naadens Rige*, 11, 1901, s.167-168.

40. Tidsskriftet udgives i dag af LM under titlen *Budskabet*.

41. W.J. Michael: *Den evangelisk-lutherske Frikirke i Danmark. Ved 100-års jubilæet*; Niels Eric Grunnet: »Frikirke som princip. Grunnets frimenighed«, *Et Kirkeskifte*,

Danmark i de vakte kredse for at hverve medlemmer til sin nye frikirke. Grunnet besøgte Bornholm første gang oktober 1862.⁴² Efter at Trandberg havde oprettet Den evangelisk lutherske Frimenighed, indgik han kirkefællesskab med Grunnet, hvor frimenigheden suverænt var den største enkeltmenighed inden for det, Grunnet ønskede skulle blive en landsdækkende frikirke med ham selv som øverste leder.

Der opstod hurtigt spændinger og brydninger, blandt andet kompetencespændinger mellem Grunnet og Trandberg og teologisk uenighed mellem Trandberg og Møller, efter at Møller var begyndt at læse *Pietisten*. Trandberg fik så kontakt med den grundtvigske frimenigheds-/valgmenighedspræst Vilhelm Birkedal (1809-1892) i Ryslinge.⁴³ Birkedal deltog den 8. oktober 1866 i et af møderne i Frimenigheden på Bornholm, hvor han støttede Trandberg i magtkampen med Møller. På det møde skete den reelle sprængning af frimenigheden.⁴⁴

Da Møller kom i stadig større spændingsforhold til Trandberg, rejste han sommeren 1866 til Rosenius i Stockholm for dels at drøfte fremtiden i frimenigheden og dels principper for redigering, oversættelse og udgivelse af artikler fra *Pietisten*. Rosenius rådede Møller til at vende tilbage til Folkekirken. Han fulgte rådet, men manøvrerede samtidig sådan under sprængningen af Frimenigheden, at han fik så mange personer som muligt med sig tilbage til Folkekirken.

På Møllers initiativ blev Bornholms Forening til Evangeliets Fremme stiftet 1. marts 1868. I 1869 ændredes navn og formål til Luthersk Missionsforening til Evangeliets Fremme i Danmark, normalt forkortet Luthersk Missionsforening eller Luthersk Mission.⁴⁵

Udgivelser om Rosenius i Danmark

Dicks norske oversættelse *Tegning af Carl Olof Rosenii Liv og Virksomhed, tilegnet hans Venner* blev i 1905 udgivet af ELM-Forlag i Danmark.⁴⁶

I skriftet *C.O. Rosenius. Guds udvalgte redskab*, Rønne 1979, vurderede rektor ved DBI, cand. theol. N.O. Rasmussen Vigilius (1931-

s. 197-212; *Kirkekig, evangelisk luthersk frikirke 150 år*, red. Vagn Lyrstrand, Århus 2005.

42. Roswall: *En banebryder*, s. 38.

43. A. Højmark og U. Hansen: *De grundtvigske fri- og valgmenigheder*, s. 162-183, Odense 1944; H.N. Jørgensen: »De frie grundtvigske kredse«, *Den mangfoldige kirke, Ny Mission*, nr. 24, 2013, red. B. Bjerring-Nielsen, s.135-144.

44. Roswall: *En banebryder*, s. 56-59.

45. Om Chr. Møller henvises til Roswall: *En banebryder*.

46. Trykoplæg 2.000.

2002)⁴⁷, at Rosenius især havde haft betydning i Danmark ved at hjælpe søgende mennesker med at se bort fra deres egne mislykkede forsøg på at få fred med Gud og i stedet rette opmærksomheden mod Kristus og hans stedfortrædende forsonergerning. Vigilius skønnede også, at Rosenius' intense arbejde med Luther havde hjulpet ham ud af den ældre pietismes ofte uklare skelnen mellem lov og evangelium. Dermed havde Rosenius fået en særlig gave til at hjælpe mennesker, der i deres helliggørelsesiver var fanget i oplevelsestrældom og løsrev helliggørelsen fra troen på Kristus, så helliggørelsen blev noget, mennesker skulle bringe i orden. Rosenius gav sjælesørgerisk hjælp ved at forkynde, at mennesker kun bliver helliggjort ved at stole på Gud og tage imod Kristi uforskyldte nåde.

Vigilius mente også, at Rosenius havde haft betydning for udviklingen af den frie og selvstændige lægmandsvirksomhed. Men i kirkesynet kritiserede Vigilius Rosenius. Rosenius var ikke separatist eller forkæmper for såkaldt »fri nadver«. Vigilius mente ikke, at Rosenius i spørgsmål om forholdet mellem nådegaver og sakramenteforvaltning og i sin stillingtagen til spørgsmål om menighedsordning og menighedstugt var helt igennem bibeltro. Her var han ifølge Vigilius bestemt af tradition og pragmatisme.

I skriftet *Også blandt os kan forskellige meninger opstå*, Menighedsfakultetets Studenterblad, Århus 1985, understregede daværende lærer ved MF, teol. dr. K. Kjær-Hansen (f. 1945), at centrum i Rosenius' forkyndelse var forsoningens hemmelighed. Kjær-Hansen pointerede derefter, at Rosenius magtede at skelne mellem hovedsag og bisag. Kjær-Hansen gav så flere eksempler på, hvordan Rosenius beskrev, at der kunne være forskellige meninger blandt kristne, men det måtte ikke svække den kristne broderkærlighed eller skade fællesskabet og samarbejdet i menigheden. Kjær-Hansens konklusion var, at af Rosenius kunne man lære at afvise kompromiser, når det gjaldt troens hovedsag, men udvise smidighed og overbærenhed, når der opstod uenighed om ikke-fundamentale lærepunkter.

I bogen *Født på ny. Om Carl Olof Rosenius*, Århus 1987, gav fhv. domprovst P. V. Hansen (1909-1996) en fremstilling af Rosenius' teologi og kirkehistoriske betydning. Han behandlede indgående Rosenius' forhold til Scott og konkluderede, at Rosenius aldrig blev metodist. Hansen understregede, at jo nærmere man kom centrum i Rosenius' forkyndelse, desto klarere så man, at den bundede i luthersk kristendom.

47. N.O. Rasmussen ændrede 22.12.1980 navn til N.O. Rasmussen Vigilius.

Hansen analyserede og vurderede de forskellige tidligere nævnte disputatser om Rosenius og hans teologi og konkluderede, at ingen havde magtet at give en helt tilfredsstillende fremstilling. I sit eget bidrag til en fremstilling af Rosenius lagde Hansen vægt på, at Rosenius i sin forkyndelse var genfødselsprædikant. Ved at betegne Rosenius som genfødselsesteolog mente Hansen at have fundet det begreb, der var mest velegnet til at give en sammenhængende beskrivelse af Rosenius' teologi og forkyndelse. Om Rosenius' betydning i Danmark skønnede Hansen, at Rosenius' indflydelse nåede meget længere ud end til de to foreninger – LM og ELM⁴⁸ – der betragtede ham som deres egentlige lærefader. Hansen beskrev også, hvordan det kom til åben konfrontation mellem IM og LM og betonedde, at kritikken i grunden ikke blev rettet imod Rosenius selv, men mod den skikkelse hans forkyndelse havde fået i LM.

I bogen *C.O. Rosenius og læren om universel retfærdiggørelse. Lærte C.O. Rosenius verdensretfærdiggørelse?* Nemalsh 3-4, København 1990, 184s. undersøgte F. Rønn Pedersen (f. 1959, nu: Aasebø Rønne), dr.theol., lektor ved DBI, sætningen »Verden i Jesus retfærdig er vorden« fra en af de vækkelsessange, der blev sunget meget i rosenianske kredse. Rønn Pedersen undersøgte læren om universel retfærdiggørelse både bibelteologisk, kirkehistorisk og dogmatisk. Han konkluderede i fire punkter. 1. Rosenius tog principiel afstand fra universel retfærdiggørelseslære. 2. Samtidig lå Rosenius i sine fremstillinger tæt på læren om universel retfærdiggørelse. 3. Til trods for sin principielle reservation kunne man i Rosenius' forfatterskab finde enkelte formuleringer, der isoleret set betegnede tilslutning. 4. Rønn Pedersen forklarede Rosenius' standpunkt med, at han stod i brydningen mellem en pietistisk og herrnhutisk kristendomsforståelse.

I sin ph.d. afhandling *Kirke i kirken. Luthersk vækkelses-kristendom – fra kirkelig bevægelse over organisation til kirkeligt opbrud*, Logos-Media, Hillerød 2005, 500s., havde lærer på LMH, ph.d. M. Vigilius (f.1963) en kort fremstilling og vurdering af Rosenius. Vigilius understregede, at for Rosenius var forsoningen og den derved for alle tilvejebragte frelse og uforskyldte nåde hos Gud det centrale forkyndelsestema og det centrale teologiske orienteringspunkt. Men Vigilius' fokus var i afhandlingen rettet mod Rosenius' kirkesyn. Han refererede Rosenius' argumenter for medlemskab af den svenske kirke, og at man dér i forlængelse af det almindelige præstedømme burde

48. LMs historie se *På Ordets grund*, red. F. Thorngreen, Hillerød 1968. ELMs historie se *Med Gud og hans venskab*, red. A. Storgaard-Andersen et al., Rønne 1992.

fremme et evangeliserende arbejde. Vigilius pointerede, at Rosenius havde et skarpt blik for, at kirkespørgsmålet kunne komme til at fylde tanke og sind på bekostning af de åndelige hovedsager. Vigilius omtalte derefter personer, der kritiserede eller tilsluttede sig Rosenius' kirke- og embedssyn.

Rosenius' skrifter udgivet på dansk

En bibliografi kan udarbejdes på mange måder og efter forskellige kriterier.⁴⁹ Jeg har udarbejdet og afgrænset denne bibliografi over Rosenius' skrifter på dansk efter følgende kriterier:

Bibliografien omfatter alle skrifter af Rosenius, udgivet på dansk og som findes på Det Kongelige Bibliotek.⁵⁰ Artikler af Rosenius trykt i diverse danske blade og tidsskrifter og sange af ham trykt i diverse salme- og sangbøger er ikke medtaget. Bibliografien er opbygget kronologisk begyndende med det først udgivne skrift af Rosenius og sluttende med det sidst udgivne. Ved ethvert skrift bringes: a. Udgivelsesår. b. Titel med kursiv. c. Sidetal. d. Oversætter. Er oversætteren ukendt nævnes det. e. Udgiver/forlag. Er udgiveren ukendt, nævnes det. f. Trykkeri. g. Skriftets oprindelige kilde nævnes ved førstegangsomtale. I noter bringes eventuelle oplysninger om kommissionssalg, oversætter og trykoplæg.

1856

Din Besøgelses-Tid (Luc. 19,44), 30s., oversætter og udgiver ukendt, Sally B. Salomons Tryk, Kjøbenhavn.

Kilde: »Den tiden, der du uti sökt warder« i *Pietisten*, 11. årg., 1852, s. 33-43; »För sent!« i *Pietisten*, 11. årg., 1852, s. 43-47.

49. Se f. eks. S. Bruhns: *Biografisk verifikation*, Danmarks Biblioteksskole, 1988; A. Skov: *Referer korrekt. Om udarbejdelse af bibliografiske referencer*, Danmarks Biblioteksskole, København 2007 og M. Madsen: *Dokumentsøgning*. Revideret udgave Danmarks Biblioteksskole 1998.

50. Fakultetsbibliotekar ved Det Teologiske Fakultetsbibliotek, København, cand. theol. Henrik H. Laursen (f. 1949) har yderst tjenstvilligt skaffet mig elektroniske oversigter over alle Skrifter af Rosenius, der findes på Kungliga Biblioteket i Stockholm og Det Kongelige Bibliotek i København. Personalet ved Det Kongelige Bibliotek har yderst velvilligt skaffet mig alle ønskede bøger af Rosenius, undtaget de få som bibliotekarerne ikke har kunnet finde. Bøgerne har jeg normalt studeret på bibliotekets læsesal. For yderst venlig og professionel betjening vil jeg takke både Henrik Laursen og de forskellige bibliotekarere. Desuden har jeg benyttet min private samling af skrifter af Rosenius. Intet skrift er nævnt i bibliografien, uden at jeg har siddet med det i hånden enten på Det Kongelige Bibliotek eller ved min private samling.

1867

1 *Kristendommens Schibboleth*, 32s., oversætter og udgiver ukendt. Sally B. Salomons Tryk, Kjøbenhavn.

Kilde: »Christendommens Schibboleth« i *Pietisten*, 7. årg., 1848, s. 1-12.

2 *Nogle Ord om Synd og Naade*, 30s., oversætter og udgiver ukendt. Sally B. Salomons Tryk, Kjøbenhavn.

Kilde: »Ett stycke ur stötestenen på berget Zion, eller: något om synd och nåd« i *Pietisten*, 1. årg., 1842, s. 24-33.

1868

Hemmeligheder i Lov og Evangelium I-II, 514s.+577s., oversætter Chr. Møller. Oversætterens Forlag. Tryk: Fr. C. Kieffer, Rønne.⁵¹

Kilde: Halvdelen af de opbyggelige artikler i *Pietisten* 1.-18. årg., 1842-1859.

1872

1 *Den fortabte Søn og Den ældre Broder*, 67s., oversætter formodentlig Chr. Møller. Expedition: »Budskab fra Naadens Rige«, tryk: Fr. C. Kieffer, Rønne.⁵²

Kilde: »Glädje i himmelen; eller en syndares omvändelse och benådning« i *Pietisten*, 9. årg., 1850, s. 13-41 og »Den gamla striden, eller den förlorade sonens broder« i *Pietisten*, 9. årg., 1850, s. 41-52.

51. I kommission hos Michaelsen & Tilje (Iversens Boghandel) i Kjøbenhavn. Møller så første gang *Pietisten* i 1864, hvor han købte de udkomne årgange. I forordet redegjorde Chr. Møller for, hvordan han i 1866 havde besøgt Rosenius i Stockholm og med ham gennemdrøftet principper for redigerings- og oversættelsesarbejde af samtlige opbyggelige artikler i *Pietisten* 1842-59. Redaktionelt stof og fromme opbyggelseshistorier blev udeladt. Den danske udgave skulle fremtræde som en sammenhængende tros lære, der begyndte med *skabelsen og mennesket* og sluttede med *de dødes opstandelse og det evige liv*. I forordet understregede Møller, at han ikke havde udeladt eller ændret noget i de enkelte artikler. Møller nævnte tillige, at han oversættelsesmæssigt havde lagt sig så tæt op ad Rosenius' egne formuleringer som muligt, hvilket havde medført, at sproget ikke var blevet så letflydende og smukt dansk som ønskeligt.

52. Heftet bestod af to artikler, der stod i forlængelse af hinanden i *Pietisten*, og var formodentlig oversat af Chr. Møller, eftersom sproget er helt det samme som hans oversættelse i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium*, III, 1879, s. 235-262. Når Møller udgav større bøger var det på Oversætterens Forlag. Da prøvede han at få kommissionsaftaler. Når Møller udgav pjecer, traktater og undertiden mindre bøger var det i ekspedition fra det blad *Budskab fra Naadens Rige*, Møller havde udgivet og ekspederet fra 1865. Også enkelte ting i ekspedition fik han solgt ved hjælp af kommissionsaftaler. Efter at Møller havde oprettet LM i 1868, fungerede han i praksis som formand, generalsekretær, redaktør, forlagsleder og ekspeditionssekretær.

2 *Din Besørgelses-Tid (Luc.19,44)*, 30s., oversætter og udgiver ukendt. Sally B. Salomons Tryk, Kjøbenhavn.

3 *Hemmeligheder i Lov og Evangelium I-II*, 514s.+577s. 2. oplag, oversætter Chr. Møller. Oversætterens Forlag. Tryk: Fr. C. Kieffer, Rønne.⁵³

1874

1 *Brevet til de Romere til Opbyggelse i Tro og Gudelighed udlagt af C.O. Rosenius I-II*, 642s.+470s. Oversat af Chr. Dick. Nyt, gennemset oplag ved dr. C. Rosenberg, udgiver ukendt. Sally B. Salomons Tryk, Kjøbenhavn.⁵⁴ Den originale kilde: *Pietisten*, 19.-25. årg., 1860-1866. Dick har formodentlig oversat fra den svenske kommentar til Romerbrevet I-II udgivet 1867-1868.

2 *Hemmeligheder i Lov og Evangelium*, I-II, 514s.+577s., 3. oplag, oversætter Chr. Møller. Oversætterens Forlag. Tryk: Fr. C. Kieffer, Rønne.⁵⁵

1876

Om Loven, Omvendelsen og den Retfærdighed, som gjælder for Gud, 16s. 2. oplag, oversætter ikke nævnt, men er formodentlig Chr. Møller. Expedition: »Budskab fra Naadens Rige«. Tryk: Fr. C. Kieffer, Rønne.⁵⁶

53. I kommission i Iversens Boghandel (Hr. Tilje), Kjøbenhavn. I forordet skrev Møller, at 1. oplag var benyttet som manuskript, og enkelte ord var ændret for at tydeliggøre meningen.

54. Sammenligner man det gennemsete oplag med Dicks oversættelse fremgår det, at Rosenberg har foretaget en yderst nænsom revision. Teksten er præcis den samme på hver eneste side; de samme fede typer er overalt identiske. Dog er det muligt at finde ord, der er skiftet ud med mere mundrette ord. Carl Frederik Vilhelm Mathildus Rosenberg (1829-85) var litteraturhistoriker og historisk politisk forfatter. Docent ved Københavns Universitet i nordisk sprog og litteratur. Når man skrev nyt gennemset oplag ved Rosenberg, må man have anset Dicks norske oversættelse fra 1869 og trykt hos A.L. Norman Stockholm for førsteudgaven. I Sverige var vurderingen, at blev kommentaren til Romerbrevet oversat til norsk, så kunne den samtidig blive solgt i Danmark (*Teckning af Carl Olof Rosenii lif och Werksamhet*, 1868, s. 269).

55. Kommission Kristiania: *Den lille lutherske Missionsforening* ved handelsborger Carl Nilsson, Thv. Meiersgade 44. Kommission Kjøbenhavn: Henriksens Boghandel, Dronningens Tvergade nr. 50. I forordet skrev Møller, at dette oplag var helt uændret i forhold til 2. oplag.

56. Jeg formoder, at Chr. Møller er oversætteren, eftersom sproget ligner hans, og expeditionen er Budskab fra Naadens Rige. Kommission: P. Chr. Petersen, Ballum, Slesvig. Her havde Møller fået en kommissionskontakt til spredning af pjecer i det område, som Danmark mistede i 1864. I 1874 kom Møller første gang på prædike-rejse til Sønderjylland, hvor han bl.a. prædikede i Ballum. Resultatet blev, at flere begyndte at sprede Rosenius' skrifter. I 1880 kom Møller igen til Ballum, hvor han medvirkede til dannelsen af Luthersk Missionsforening for Vestslesvig (... *slægt efter slægt* red. H.P. Mogensen et al., s. 26-27. DLF, Hillerød 1993). Det Kongelige Bibliotek har i mail 20.8.2013 meddelt mig, at det hverken har førsteudgaven eller

Kilde: »Om Lagen, Bättringen och den Rättfärdighet, som gäller inför Gud« i *Pietisten*, 7. årg., 1848, s. 12-20.

1877

Om De Troendes rette Forhold imod ny og fremmed Lærdom, 32s., oversat af Chr. Møller. Expedition: »Budskab fra Naadens Rige«. Tryk: Fr. C. Kieffer, Rønne.

Kilde: »Epistelen til de Romare. Cap.16:17-20« i *Pietisten*, 25. årg., 1866, s. 145-160.

1878

Mærkværdige Exempler iblandt De hellige Martyrer, deres store Lidelser, seier-rige Tro og Taalmodighed i De ti store Forfølgelser, som gik over Kristenheden under den hedenske Øvrighed i de tre første Aarhundreder. Oprindelig samlet af dr. Hagerup. Nu bearbejdet og forøget med et Tillæg af C. O. Rosenius, 203s., oversat af Chr. Møller. Expedition: »Budskab fra Naadens Rige«. Fr. C. Kieffers Bogtrykkeri, Rønne.⁵⁷

Kilde: *Märkvärdiga exempel af de heliga martyrer, deras svåra lidande, se-gerrika Tro och Tålmod i de tio stora Förföljelser, som under den hedniska Öfverheten i de tre första Århundradena efter Kristi Födelse öfvergingo Kris-tenheten*. Till almän Uppbyggelse samlade och utgivne af dr. Hagerup; samt nu bearbetade och med Bihang tillökta af C.O. Rosenius. EFS-Förlag, Stockholm 1855 [1848].

1879

1 *Den fortabte Søn og Den ældre Broder*, 67s., oversat af Chr. Møller. Expedi-tion: »Budskab fra Naadens Rige, tryk: Fr. C. Kieffer, Rønne.⁵⁸

2 *Hemmeligheder i Lov og Evangelium III-IV*, 446s.+442s., oversætterens For-lag, tryk: Fr. C. Kieffer, Rønne.⁵⁹

Kilde: Den anden halvdel af de opbyggelige artikler i *Pietisten*, 1.-18. årg., 1842-1859.

3. og 4. oplag af skriftet *Om Loven, Omvendelsen og den retfærdighed, som gjælder for Gud*.

57. Kommission Henriksens boghandel, Adelgade 65, København.

58. I *Hemmeligheder i Lov og Evangelium*, III, 1879, s. 235-262 bragte Møller den samme tekst som i pjecen, men i to afsnit med overskrifterne *Glæde i Himlen, eller en Synders Omvendelse og Benaadning*, og den anden overskrift *Den gamle Strid, eller den fortabte Søns ældre Broder*. De to overskrifter var en ordret oversættelse af de to artikeloverskrifter i *Pietisten*.

59. Møller nævnte i forordet, at der var udkommet forskellige større eller mindre uddrag af Rosenius' artikler i *Pietisten* i forskellige sammenhænge, men i hans fire bind *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* var alt med, som Rosenius havde skrevet.

3 *Om Loven, Omvendelsen og den Retfærdighed, som gjælder for Gud*, 16s., 5. oplag., oversætter ikke nævnt, men er formodentlig Chr. Møller. Expedition: »Budskab fra Naadens Rige«, tryk: Fr. C. Kieffer, Rønne.⁶⁰

1880

1 *Mærkværdige Exempler iblandt De hellige Martyrer, deres store Lidelser, seierlige Tro og Taalmodighed i De ti store Forfølgelser, som gik over Kristenheden under den hedenske Øvrighed i de tre første Aarhundreder*.⁶¹ Oprindeligt samlet af Dr. Hagerup. Nu bearbejdet og forøget med et Tillæg af C.O. Rosenius, 208s. 2. oplag, oversat af Chr. Møller. Expedition: »Budskab fra Naadens Rige«, tryk: Fr. C. Kieffer, Rønne.

2 *Om Loven, Omvendelsen og den Retfærdighed, som gjælder for Gud*, 16s. 6. oplag, oversætter ikke nævnt, men er formodentlig Chr. Møller. Expedition: »Budskab fra Naadens Rige«, tryk: Fr. C. Kieffer, Rønne.

1881

1 *De ti Guds Bud*. Med Udlæggelse og Betragtninger, 225s. Oversætter ikke nævnt, men er efter al sandsynlighed Chr. Møller. Expedition: »Budskab fra Naadens Rige«, tryk: Fr. C. Kieffer, Rønne.⁶²

Kilde: »Tio Guds Bud« i *Pietisten*, 16. årg., 1857, s. 7-30.33-40.49-52; »Första Budet. Du skall inga andra gudar hafwa jemte mig« i *Pietisten*, 16. årg., 1857, s. 52-64.65-73; »Andra Budet. Du skall icke missbruka Herrens din Guds navn, etc.« i *Pietisten*, 16. årg., 1857, s. 97-112; »Tredje Budet. Tänk på att du helgar hwilodagen« i *Pietisten*, 16. årg., 1857, s.113-128.129-132; »Fjerde Budet« i *Pietisten* 16. årg., 1857, s.132-143.145-155; »Femte Budet« i *Pietisten*, 16. årg., 1857, s. 161-171.177-183; »Fortsättning af våra betraktelser öfwer Tio Guds Bud« i *Pietisten*, 17. årg., 1858, s.17-19; »Sjette Budet« i *Pietisten*, 17. årg., 1858:20-30; »Något om Åktenskapet. Tillägg til Art. öfwer Sjette Budet« i *Pietisten*, 17. årg., 1858, s. 33-45; »Sjunde Budet« i *Pietisten*, 17. årg., 1858, s. 49-59; »Åttonde Budet« i *Pietisten*, 17. årg., 1858, s. 65-79; »Det Nionde och Tionde Budet« i *Pietisten*, 17. årg., 1858, s. 81-90.

2 *Fader Vor*. Med Udlæggelse og Betragtninger, 144s., oversætter ikke nævnt, men er efter al sandsynlighed Chr. Møller. Expedition: »Budskab fra Naadens Rige«, tryk: Fr. C. Kieffer, Rønne.⁶³

Kilde: »Fader vår, som äst i himlen« i *Pietisten*, 14. årg., 1855, s. 1-15; »Helgadt warde Ditt Navn« i *Pietisten* 14. årg., 1855: 17-31. »Tillkomme Ditt Rike!«

60. Kommission: P. Chr. Petersen, Ballum.

61. Kommission: Henriksens boghandel, Adelgade 65, København.

62. Oversætter ikke nævnt, men teksten er identisk med Møllers fra *Hemmeligheder i Lov og Evangelium*, I 1868:206-366.

63. Teksten er identisk med Møllers fra *Hemmeligheder i Lov og Evangelium*, I, 1868, s. 411-514.

i *Pietisten*, 14. årg., 1855, s. 33-46; »Ske Din Wilje, såsom i himmelen, så ock på jorden« i *Pietisten*, 14. årg., 1855, s. 49-62; »Vårt dagliga bröd gif os i dag« i *Pietisten*, 14. årg., 1855:65-80; »Och förlåt oss våra skulder, såsom ock wi förlåte dem oss skyldige äro« i *Pietisten*, 14. årg., 1855, s. 81-96; »Och inled oss icke i frestelse« i *Pietisten*, 14. årg., 1855:97-112; »Utan fräls oss ifrån ondo« i *Pietisten*, 14. årg., 1855, s.113-121; »Ty ditt är Riket, och makten, och herrligheten i ewighet. Amen« i *Pietisten*, 14. årg., 1855, s. 122-126.

1885

Tolv Prædikener af C.O. Rosenius over den svenske Kirkes nye Høimessesetexter, 210s., oversætter ikke nævnt. H.A. Jensens Forlag, S.L. Møllers Bogtrykkeri (Møller & Thomsen), Kjøbenhavn 1875.⁶⁴

Kilde: Prædikenerne er oprindeligt trykt i *Pietisten* 26. årg. og første hefte af 27. årg., 1867-68. De numre af *Pietisten* er genoptrykt i *Pietisten. Predikningar, strödda uppsatser m.m.* EFS-Förlag, Stockholm 1880, hvor de *Tolv Prædikener* står s.1-200.

1886

Hemmeligheder i Lov og Evangelium I-II, 512s.+572s. 4. oplag, oversætter Chr. Møller. Oversætterens Forlag, tryk: Fr. C. Kieffer, Rønne.⁶⁵

1890

1 *Din Besørgelses-Tid (Luc. 19,44)*, 30s., oversætter og udgiver ukendt. Sally B. Salomons Tryk, Kjøbenhavn.

64. Den sidste prædiken i samlingen havde Rosenius dikteret fire dage før sin død. H.A. Jensen (1847-1896) var nordmand, uddannet som møbelsnedker i Kristiania og rejste efter endt læretid til København i 1868, hvor han i begyndelsen arbejdede som svend, men han åbnede så en kristen boghandel, hvor han solgte bibler, salme- og sangbøger samt kristen litteratur. Han oprettede eget forlag og udgav opbyggelige bøger af Luther, Rosenius mfl. Han havde en skriftlig aftale med EFS om at udgive deres bøger på dansk. Han oprettede, redigerede og udgav sammen med Christian Bau (1856-1897), Christiansfeld, bladet *Mørke og Lys* fra 1881 til sin død. Han kom hurtigt med i LM, hvor han i 1880'erne blev en markant kritiker af Møllers teologiske udvikling og ledelse af LM. Jensen spillede en ledende rolle ved dannelsen af ELM i København 1889, hvor han kom til at fungere som forlag for ELM.

På titelbladet står, at oversættelsen var gennemset af garnisonspræst J. Brink Lund, der havde skrevet et meget rosende forord, dateret Kristiania 1875. J. Brink Lund (1815-1881) blev cand.theol. i 1840. Han var lærer flere steder og konstitueret sekretær i Det norske Misjonsselskap, fra 1864 sognepræst ved Garnisonskirken i Kristiania. Han har udgivet flere opbyggelige bøger og var medredaktør af opbyggelsesbladet *Søndagsblad for lutherske Christne*, der fik betydelig udbredelse i Bergen og omegn.

65. I forordet skrev Møller, at 3. og 4. oplag var aldeles uforandret i forhold til 2. oplag.

2 *Fader vor. Med Udlæggelse og Betragtninger*, 144s., oversætter ikke nævnt, men er efter al sandsynlighed Chr. Møller. Expedition: »Budskab fra Naadens Rige«, tryk: Fr. C. Kieffer, Rønne.⁶⁶

1893

Din Besøgelsestid, 16s., oversætter ikke nævnt, men er efter al sandsynlighed Chr. Møller. Expedition: »Budskab fra Naadens Rige«, Bornholms Tidendes Tryk M.M. Smidt, Rønne.⁶⁷

1895

Hemmeligheder i Lov og Evangelium I-II, 512s.+572s. 5. oplag, oversætter Chr. Møller. Oversætterens Forlag. Bornholms Tidendes Bogtrykkeri, Rønne.⁶⁸

1898

Hemmeligheder i Lov og Evangelium III-IV, 446s.+442s. 2. oplag, oversætter Chr. Møller. Oversætterens Forlag, Bornholms Tidendes Bogtrykkeri, Rønne.⁶⁹

1901

Den fortabte Søn og den ældre Broder, 64s., oversat af Chr. Møller. Expedition: »Budskab fra Naadens Rige«, Bornholms Tidendes Bogtrykkeri, Rønne.

1902

1. *Din Besøgelsestid*, 16s. Oversat fra svensk, oversætter ukendt, ELM-Forlag, tryk: Fr. C. Kieffer Rønne.⁷⁰

2. *Et vigtigt spørgsmål: Hvad bør mig at gøre at jeg kan vorde salig?* 16s., oversætter ukendt, ELM-Forlag, J. Strandbygaard Bogtrykkeri, Skjern.

Kilde: »Hwad skall jag göra, att jag må blifwa salig? *Pietisten*, 4. årg., 1845, s. 14-27.

66. Teksten er identisk med Møllers oversættelse i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium*, I, 1868, s. 411-514.

67. Hefte var et genoptryk af Møllers oversættelse i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium*, III, 1879, s. 322-330. Den dramatiske historie om at komme *for sent*, som stod i *Pietisten* og i de første udgivelser på dansk med ukendt oversætter og udgiver, tog Møller ikke med hverken i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* eller i pjecen. Derfor var Møllers pjece kortere end den første pjece på dansk.

68. I forordet skrev Møller, at 3., 4. og 5. oplag var aldeles uforandret i forhold til 2. oplag.

69. Møllers forord var uændret fra 1. oplag i 1879. I modsætning til forordet til del I-II skrev Møller intet om 2. oplags forhold til 1. oplag.

70. Den ukendte oversætter synes i sin oversættelse fra svensk at have fået inspiration fra Møllers oversættelse i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium*, III, 1879, s. 322-330.

3 *Julebetragtninger*, 48s. oversætter og udgiver ukendt, men udgivet i Rønne.⁷¹

Kilde: »Ära ware Gud i höjdene, och frid på jordene, och menniskomen en god wilje« i *Pietisten* 3. årg., 1844, s. 97-108; »Det gjorde Gud, sändande sin Son i syndelig köttis liknelse. Jul-betraktelse för alla tider på året« i *Pietisten* 13. årg., 1854:177-187; »Jul-betraktelse« i *Pietisten*, 1857, s.183-192.

4 *Mon du virkelig bliver salig og kommer i Himlen?* 20s., oversætter ukendt. ELM-Forlag, J. Strandbygaard Bogtrykkeri, Skjern.

Kilde: »Skall du werkligen warda salig, werkligen inkomma i himmelen?« i *Pietisten*, 9. årg., 1850, s. 1-12.

5 *Noget om at udgaa fra Verden. 2. Cor. 6*, 8s., oversætter ukendt. ELM-Forlag, J. Strandbygaard Bogtrykkeri, Skjern.⁷²

Kilde: »Något om utgåendet från werlden« i *Pietisten*, 1. årg., 1842, s. 101-107.

1903

1 *Din Besøgelsestid*, 16s., oversætter ikke nævnt, men Chr. Møller er formodentlig oversætter. Expedition: »Budskab fra Naadens Rige«, Bornholms Tidendes Tryk M.M. Smidt, Rønne.⁷³

2 *Fader vor. Med Udlæggelse og Betragtninger*, 144s., oversætter ikke nævnt, men er efter al sandsynlighed Chr. Møller. Expedition: »Budskab fra Naadens Rige, P. Møllers Tryk, Rønne.⁷⁴

3 *Kristi sande Kundskab*, 16s., oversætter ukendt, ELM-Forlag, B. Nielsens Bogtrykkeri, Jermershus, København.

Kilde: »Om Christi sanna känedom« i *Pietisten*, 7. årg., 1848, s. 21-38.

4 *Vor Salighedsfyrste*, 15s., oversætter ukendt, ELM-Forlag, B. Bielsens Bogtrykkeri, Jermershus, København.

Kilde: »Wår Salighets-Höfdinge« i *Pietisten*, 11. årg., 1852, s. 97-108.

71. Hefte bestod af tre afsnit med overskrifter oversat fra de tre artikler i *Pietisten* og inspireret af Møllers oversættelse i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium*, II, 1868, s. 956-984, som under hovedoverskriften »Julebetragtninger« havde overskrifterne: 1. »Det gjorde Gud«, 2. »Da sendte Gud sin Søn« og 3. »Ære være Gud i det Høie«.

72. Eftersom Rosenius i *Pietisten* ret indgående behandlede 2. Kor. 6, er det nok forklaringen på, at det er blevet en del af titlen.

73. Teksten er identisk med Møllers oversættelse i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium*, III, 1879, s. 322-330.

74. Teksten er identisk med Møllers oversættelse i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium*, I, 1868, s. 411-514.

1904

1 *Brevet til de Romere til Opbyggelse i Tro og Gudelighed udlagt af C.O. Rosenius*, I-II, 672s.+487s. 3. oplag, oversat af provst Dick, gennemset af dr. C. Rosenberg. Chr. Møllers Forlag. Med købt forlagsret, Rønne. P. Møllers Tryk, Rønne.

2 *Den fortabte Søn og den ældre Broder*, 64s., oversat af Chr. Møller. Expedition: »Budskab fra Naadens Rige«, P. Møllers Tryk, Rønne.

3 *Glæde i Himlen eller En Synders Omvendelse og Benaadning*, 62s., oversætter ukendt, ELM-Forlag, J. Strandbygaard Bogtrykkeri, Skjern.⁷⁵

4 *I som ere bundne i Haabet*, 13s., oversætter ukendt, ELM-Forlag, J. Strandbygaard Bogtrykkeri, Skjern.

Kilde: »I, som uti ett hopp fångne liggen« i *Pietisten*, 12. årg., 1853, s. 33-41.

5 *Jeg, jeg – for min egen Skyld*, 15s., oversætter ukendt, ELM-Forlag. Tryk: Bornholms Tidende, Rønne.

Kilde: »'Jag, jag', ...'för mina skull' eller Den stora, enda hufwudsaken wid vår frälsning« i *Pietisten* 12. årg., 1853, s. 17-31

1905

1 *Om den hellige Daab*, 32s. oversætter ukendt, ELM-Forlag, B. Nielsens Bogtrykkeri, København.

Kilde: »Om det Heliga Dopet« i *Pietisten*, 5. årg., 1846, s. 97-120.

2 *Om Guds hellige Lov*, 16s., oversætter ukendt, ELM-Forlag, B. Nielsens Bogtrykkeri, København.⁷⁶

Kilde: »Om Guds heliga Lag« i *Pietisten*, 1. årg., 1842, s. 1-8.

75. Den ukendte oversætter synes at have taget udgangspunkt i Møllers oversættelse, bruger f. eks. konsekvent Møllers »fede typer«. Oversætteren har foretaget enkelte ændringer af retskrivningen, Møller skrev f. eks. »Skjøger«, som ELMs oversætter rettede til »Skøger«, og ELMs oversætter har ved små sproglige justeringer gjort Møllers sprog lidt mere flydende og letlæseligt. ELM-Forlag har som titel for pjecen brugt Møllers hovedoverskrift i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium*, III, 1879, s. 235, men indholdet er præcis det samme som i den pjece, Møller udsendte samme år med overskriften *Den fortabte Søn og den ældre Broder*.

76. Både på bagsiden af pjecen *Om den hellige Daab* og pjecen *Om Guds hellige Lov* var der en omtale af bladet *Mørke og Lys* med opfordring til at tegne abonnement. Desuden blev det nævnt, at der på foreningens forlag var udkommet Dr. Martin Luthers udlægelse af *Galaterbrevet*, der hæftet kostede 3,25 kr. og indbundet 4,25 kr., C. O. Rosenius' *Levnedsbeskrivelse* kunne købes hæftet for 2 kr. og indbundet for 2,50 kr. Til sidst blev det omtalt, at en række mindre skrifter af sidstnævnte forfatter også kunne købes, ligesom det blev omtalt, at *Illustreret Børneven* udgivet af H.A. Wolfen, Rønne, udkom hver uge og kunne bestilles på alle kongelige postkontorer for 1,40 kr. pr. år.

3 *Om Helliggørelsen*, 28s., oversætter ukendt, ELM-Forlag, Bornholms Tidendes Bogtrykkeri, Rønne.

Kilde: »Åter något om Helgelsen« i *Pietisten*, 8. årg., 1849, s. 32-48.

4 *Om Herrens hellige Nadver*, 19s., oversætter ukendt, ELM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne.

Kilde: »Något att betrakta wid Herrens Nattward« i *Pietisten*, 5. årg., 1846, s. 121-134.

1906

1 *Din Besøgelsestid*, 16s., oversætter ukendt, ELM-Forlag, P. Møllers Tryk, Rønne.

2 *Et vigtigt Spørgsmaal: Hvad bør mig at gøre at jeg kan vorde salig*, 16s. 2. oplag, oversætter ukendt, ELM-Forlag, J. Strandbygaard Bogtrykkeri, Skjern.

3 *Hemmeligheder i Lov og Evangelium I*, 541s. 6. oplag. Oversætterens Forlag, P. Møllers Tryk, Rønne.⁷⁷

4 *Julebetragtninger*, 46s., 2. oplag, oversætter og udgiver ukendt, udkom i Rønne.⁷⁸

5 *Mon du virkelig bliver salig og kommer i Himlen?* 20s., 2. oplag, oversætter ukendt, ELM-Forlag, J. Strandbygaard Bogtrykkeri, Skjern.

6 *Noget om at udgaa fra Verden*, 2. Cor. 6. 8s. 2. oplag, oversætter ukendt. ELM-Forlag, J. Strandbygaard Bogtrykkeri, Skjern.

7 *Om Guds Ord og dets Brug*, 16s., oversætter ukendt, ELM-Forlag, B. Nielsens Bogtrykkeri, København.

Kilde: »Om Guds Ords bruk« i *Pietisten*, 1. årg., 1842, s. 62-76.

1907

1 *Om Brugen af Guds Ord*, 32s., oversætter ukendt. Udkom i serien »Gudelige Smaaskrifter« nr. 528 udgivet af IM gennem den i 1857 stiftede »Forening for gudelige Smaa skrifers Udbredelse (det danske Traktatselskab)«, Missionstrykkeriet (ved J. Fischmann) København.⁷⁹

77. I forordet understregede Møller, at 3., 4., 5. og 6. oplag var aldeles uforandret.

78. Når heftet denne gang var på 46 s., var teksten ikke ændret, men det var sat med en lidt anden skrifttype.

79. Det fremgår ikke af heftet, hvilken relation der var mellem det, heftet kalder det danske Traktatselskab, som var ledet af IM, og det, sognepræsten i Lyngby, Bone Falck Rønne (1764-1833), i vinteren 1819-20 etablerede som Lyngby evangeliske Traktatselskab, og som i 1829 tog navneforandring til Det Danske Traktatselskab.

2 *Om Loven, Omvendelsen og den Retfærdighed, som gælder for Gud*, 14s., oversætter ukendt, ELM-Forlag, Rønne.

1908

1 *Den gode Hyrde*, 38s., oversat af Chr. Møller. Særtryk af *Hemmeligheder i Lov og Evangelium*, IV, 1879, s.756-787, Chr. Møllers Forlag, P. Møllers Tryk, Rønne.⁸⁰

Kilde: »Den gode Herden« i *Pietisten*, 15. årg., 1856, s. 33-44, 49-61 og 65-77.

2 *Glæde i Himlen eller En Synders Omvendelse og Benaadning*, 64s., 2. oplag, oversætter ukendt, ELM-Forlag, J. Strandbygaard Bogtrykkeri, Skjern.

3 *Hemmeligheder i Lov og Evangelium*, II, 516s., 6. oplag. Oversætterens Forlag, P. Møllers Tryk, Rønne.

4 *Mon du virkelig bliver salig og kommer i Himlen?* 20s., 3. oplag, oversætter ukendt, ELM-Forlag, J. Strandbygaard Bogtrykkeri, Skjern.

5 *Om Loven, Omvendelsen og den Retfærdighed, som gælder for Gud*, 16s., 6. oplag, oversætter ikke nævnt, men er sandsynligvis Chr. Møller. Ekspedition: Budskab fra Naadens Rige. P. Møllers Tryk, Rønne.⁸¹

1909

1 *Tolv Prædikener af C.O. Rosenius over den svenske Kirkes nye Højmesse* *texter*, 267s., oversætter ukendt, ELM-Forlag, J. Strandbygaard Bogtrykkeri, Skjern.⁸²

Kilde: Prædikenerne er oprindeligt trykt i *Pietisten*, 26. årg. og første hefte af 27. årg., 1867-68. De numre af *Pietisten* er genoptrykt i *Pietisten. Predikningar, strödda uppsatser m.m.* EFS-Förlag, Stockholm 1880, hvor de *Tolv Prædikener* står s.1-200.

2 *Kristi Rige paa Jorden*, 20s., oversætter ukendt, ELM-Forlag, J. Strandbygaard Bogtrykkeri, Skjern.⁸³

Kilde: »Första Söndagen i Adventet. Text: Joh. 18, 36-37« i *Pietisten*, 1880, s. 1-14.

80. Inden særtrykket og *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* del II udkom i 1908, var Møller død i 1907.

81. Også udgivelsen i 1880 var 6.oplag, så der må have indsneget sig en fejl.

82. Ligesom i udgivelsen i 1885 stod der, at oversættelsen var gennemset af garnisonspræst J. Brink Lund, ligesom man bragte hans rosende forord dateret Kristiania 1875. Bogen er en ordret gengivelse af Tolv Prædikener fra 1885, men ingen henvisning til førsteudgivelsen.

83. Prædiken til 1. søndag i advent trykt i *Tolv Prædikener*. I 1909 udsendte ELM-Forlag en prædikensamling på tolv prædikener, og samme år udsendte man de enkelte prædikener som pjecer. Trykoplæg for hver pjece: 2.500.

3 *Om Aarvaagenhed*, 21s., oversætter ukendt, ELM-Forlag, J. Strandbygaard Bogtrykkeri, Skjern.⁸⁴

Kilde: »Andra Søndagen i Adventet. Text: Luc. 12, 35-40« i *Pietisten*, 1880, s. 15-29.

4 *Ham bør at vokse, mig at forringes*, 20s., oversætter ukendt, ELM-Forlag, J. Strandbygaard Bogtrykkeri, Skjern.⁸⁵

Kilde: »Tredje Søndagen i Adventet. Text: Matth. 11, 11-19« i *Pietisten*, 1880, s. 30-44.

5 *Guds Frelses Raad eller hvorledes vi ved ham virkelig faa det evige Liv*, 23s., oversætter ukendt, ELM-Forlag, J. Strandbygaard Bogtrykkeri, Skjern.⁸⁶

Kilde: »Fjerde Søndagen i Adventet. Text: Joh 3, 22-36« i *Pietisten*, 1880, s. 45-61.

6 *Christi sande Guddom eller Guds Børn fødte af Gud*, 45s., oversætter ukendt, ELM-Forlag, J. Strandbygaard Bogtrykkeri, Skjern.⁸⁷

Kilde: »Juldagen. Text: Joh. 1:1-14« i *Pietisten*, 1880, s.62-96.

7 *Bekjendelse*, 24s., oversætter ukendt, ELM-Forlag, J. Strandbygaard Bogtrykkeri, Skjern.⁸⁸

Kilde: »Annandag Jul. Text: Matth. 10, 32-39« i *Pietisten*, 1880, s. 97-116.

8 *Den lille Hjord*, 16s., oversætter ukendt, ELM-Forlag, J. Strandbygaard Bogtrykkeri, Skjern.⁸⁹

Kilde: »Søndagen efter Jul. Text: Luc. 12, 32« i *Pietisten*, 1880, s. 117-127.

9 *Bønnen i Jesu Navn*, 23s., oversætter ukendt, ELM-Forlag, J. Strandbygaard Bogtrykkeri, Skjern.⁹⁰

Kilde: »Nytårsdagen. Text: Joh. 14, 13« i *Pietisten*, 1880: 128-145.

10 *Se det Guds Lam*, 24s., oversætter ukendt, ELM-Forlag, J. Strandbygaard Bogtrykkeri, Skjern.⁹¹

Kilde: »Søndagen efter Nytårsdagen. Text: Joh. 1, 29-34« i *Pietisten*, 1880: 146-163.

84. Prædiken til 2. søndag i advent trykt i *Tolv Prædikener*.

85. Prædiken til 3. søndag i advent trykt i *Tolv Prædikener*.

86. Prædiken til 4. søndag i advent trykt i *Tolv Prædikener*.

87. Prædiken til Juledag trykt i *Tolv Prædikener*.

88. Prædiken til Anden Juledag trykt i *Tolv Prædikener*.

89. Prædiken til søndag efter jul (Julesøndag) trykt i *Tolv Prædikener*.

90. Prædiken til Nytårsdag trykt i *Tolv Prædikener*.

91. Prædiken til søndag efter nytår trykt i *Tolv Prædikener*.

11 *Jesus Verdens Lys*, 16s., oversætter ukendt, ELM-Forlag, J. Strandbygaard Bogtrykkeri, Skjern.⁹²

Kilde: »Trettondedagen. Text: Joh. 8, 12« i *Pietisten*, 1880: 164-177.

12 *Hvorledes skal man vide, om Lærdommen er af Gud?* 16s., oversætter ukendt, ELM-Forlag, J. Strandbygaard Bogtrykkeri, Skjern.⁹³

Kilde: « Första Söndagen efter Trettondedagen. Text: Joh. 7, 14-18« i *Pietisten*, 1880:178-190.

13 *Kvinden ved Sikars Brønd*, 13s., oversætter ukendt, ELM-Forlag, J. Strandbygaard Bogtrykkeri, Skjern.⁹⁴

Kilde: »Andra Söndagen efter Trettondedagen. Text: Joh. 4, 5-26« i *Pietisten*, 1880, s. 191-200.

14 *Fader vor. Med Udlæggelse og Betragtninger*, 144s., oversætter ikke nævnt, men er efter al sandsynlighed Chr. Møller. Ekspedition: Budskab fra Naadens Rige, P. Møllers Tryk, Rønne

15 *Om Herrens hellige Nadver*, 19s. Oversat fra svensk, oversætter ukendt. ELM-Forlag, P. Møllers Tryk, Rønne.

1914

1 *Den fortabte Søn og den ældre Broder*, 64s., oversat af Chr. Møller, LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne.

2 *Den hemmelige visdom*, 12s., oversat af Chr. Møller, LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri i Rønne.

Kilde: »Den hemliga Wisheten« i *Pietisten*, 15. årg., 1856, s.145-154.

3 *Din Besøgelsestid*, 16s., oversætter ukendt, ELM-Forlag, C. Aagesens Bogtrykkeri, Aakirkeby.

4 *Evangelium*, 14s., oversat af Chr. Møller, LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne.

Kilde: »Några ord om Evangelium« i *Pietisten* 4. årg., 1845, s. 43-55.

5 *Enken i Sarepta eller hvad fattes mig endnu?* 15s. Oversat af Chr. Møller, LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne.

Kilde: »Enkan i Zarpath, eller: – Hwad fattas mig ännu?« i *Pietisten*, 10. årg., 1851, s. 2-14.

92. Prædiken til Helligtrekongers søndag trykt i *Tolv Prædikener*.

93. Prædiken til 1. søndag efter helligtrekonger trykt i *Tolv Prædikener*.

94. Prædiken til 2. søndag efter helligtrekonger trykt i *Tolv Prædikener*.

6 *Et stykke af Anstødsstenen*, 14s., oversat af Chr. Møller, LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne.⁹⁵

Kilde: »Ett stycke ur stötestenen på berget Zion, eller: något om synd och nåd« i *Pietisten*, 1. årg., 1842, s. 24-33.

7 *Hvorledes en troendes Sjæl falder fra og bliver aandelig død*, 21s., oversat af Chr. Møller, LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne.

Kilde: »Huru en trogen själ affaller och blifwer andeligen död« i *Pietisten*, 6. årg., 1847, s. 59-78.

8 *Jeg, jeg – for min egen Skyld*, 16s. 2. oplag, oversætter ukendt. ELM-Forlag, Aagesens Bogtrykkeri, Aakirkeby.

9 *Vor Salighedsfyrste*, 16s., oversat af Chr. Møller, LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne.

1915

1 *Din Besøgelsestid*, 16s., oversat af Chr. Møller, LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne.

2 *Hemmeligheder i Lov og Evangelium*, III, 492s. 3. oplag. Oversat af Chr. Møller. LM-Forlag, P. Møllers Tryk, Rønne.

3 *Noget om Hyklari*, 13s, oversat af Chr. Møller, LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne.

Kilde: »Något om skrymteri« i *Pietisten*, 3. årg., 1844, s. 85-96.

4 *Om Helliggørelsen*, 32s. 2. oplag, oversætter ukendt, ELM-Forlag, C. Aagesens Bogtrykkeri, Aakirkeby.

1916

1 *Den gode Hyrde*, 38s. 2.oplag. Oversat af Chr. Møller, LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne.

2 *Den sande Helliggørelses Hemmelighed*, 16s. Oversat af Chr. Møller, LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne.

Kilde: »Den sanna helgelsens hemlighet« i *Pietisten*, 13. årg., 1854, s.145-159.

3 *Der findes ingen Nød, hvori Gud ikke kan hjælpe*, 14s. Oversat af Chr. Møller, LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne.

95. Udgiven i 1867 valgte som dansk titel *Nogle Ord om Synd og Naade*. Da Møller udgav artiklen i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium*, III, 1879, s. 23-32, valgte han at oversætte den hele svenske titel. Da LM efter Møllers død udgav pjecen valgte man titlen *Et stykke af Anstødsstenen*.

Kilde: »Det finns ingen nöd, deri Gud ej hjälpa kan« i *Pietisten*, 5. årg., 1846, s. 83-95.

4 *Hemmeligheder i Lov og Evangelium IV*, 484s. 3. oplag. Oversat af Chr. Møller. LM-Forlag, P. Møllers Tryk, Rønne.

5 *Ikke at jeg allerede har grebet det*, 16s., oversat af Chr. Møller, LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne.⁹⁶

Kilde: »Icke att jag allaredan hafwer det fattat« i *Pietisten*, 11. årg., 1852, s. 3-16.

6 *Jeg, jeg, for min egen Skyld. Just fordi Naaden er saa stor, er Faren desto større. Den ny Skabning*. 11s. + 15s, oversat af Chr. Møller, LM-Forlag, P. Møllers Tryk, Rønne.⁹⁷

Kilde: »'Jag, jag'...' för mina skull.' eller Den stora, enda hufwudsaken wid vår frälsning« i *Pietisten* 12. årg., 1853, s. 17-31; »Just derföre att nåden är så stor, är faran desto större«; *Pietisten*, 7. årg., 1848, s. 38-44; « Den nya Skapelsen« i *Pietisten*, 10. årg., 1851, s. 161-166.

7 *Kristi Rige et Forladelsesrige. De sande Kristnes salige Fred*, 14s.+13s. Oversat af Chr. Møller, LM-Forlag, P. Møllers Tryk, Rønne.

Kilde: »Christi rike ett förlåtelse-rike« *Pietisten*, 6. årg., 1847, s. 78-90 og »De sanna Christnas saliga frid« i *Pietisten* 6. årg., 1847, s. 32-43.

8 *Kristus alt i alle*, 15s. Oversat af Chr. Møller, LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri, Nygade 13, Rønne.

Kilde: »Allt i allom Christus« i *Pietisten*, 6. årg., 1847, s. 4-17.

9 *Kristus tabt og dog ikke tabt*, 12s. Oversat af Chr. Møller, LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne.⁹⁸

Kilde: »Christus förlorad och dock ikke förlorad« i *Pietisten*, 6. årg., 1847, s. 49-59.

10 *Lov Herren min Sjæl*, 31s. Oversat af Chr. Møller, LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne.

Kilde: »Lofwa Herran, min själ, eller Davids 103:dje Psalm« i *Pietisten*, 8. årg., 1849, s. 1-32.

96. På titelbladet står 1914 som trykkeår, mens der står 1916 på omslaget.

97. Pjecen var sammensat af to dele, hvor sidste del igen bestod af to dele. Alt oversat af Chr. Møller, men enkeltdele trykt i 1914 P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne. Omslaget trykt 1916, P. Møllers Tryk.

98. Igen et tilfælde hvor titelbladet siger 1914 (året da Første Verdenskrig brød ud), mens omslaget siger 1916.

11 *Mon du virkelig bliver salig? Vandre dit høje Kald værdigt*, 16s.+14s., oversat af Chr. Møller, LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne.

Kilde: »Skall du werkligen warda salig, werkligen inkomma i himmelen?« i *Pietisten* 9. årg., 1850, s. 1-12 og »Wandra din höga kallelse wärdigt« i *Pietisten* 13. årg., 1854, s. 65-75.

12 *Noget om Helligførelsen. Korsfæstet med Kristus. Er jeg min Broders Sjæl noget skyldig*, 16s.+7s.+8s. Oversat af Chr. Møller, LM-Forlag, P. Møllers Tryk.⁹⁹

Kilde: »Något om Helgelsen« i *Pietisten*, 3. årg., 1844, s. 49-62; »Korsfäst med Christo« i *Pietisten* 8. årg., 1849, s. 78-83; »Är jag något skyldig min broders själ?« i *Pietisten*, 12. årg., 1853, s. 113-128.

13 *Om at udgaa fra Verden. Guds Rige bestaar ikke i Ord, men i Kraft*, 8s. + 10s. Oversat af Chr. Møller, LM-Forlag, P. Møllers Tryk, Rønne.¹⁰⁰

Kilde: »Något om utgåendet från werlden« i *Pietisten*, 1. årg., 1842, s. 101-107 og »Guds rike står icke i ord, utan i kraft« i *Pietisten*, 7. årg., 1848, s. 57-64.

14 *Trofast og retfærdig, at han forlader. Kristne som Verdens Lys*, 12s.+16s. Oversat af Chr. Møller, LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne.

Kilde: »Trofast och rättwis, att Han förlåter« i *Pietisten*, 13. årg., 1854, s. 1-10 og »Christne, werldens ljus« i *Pietisten*, 15. årg., 1856.

1917

1 *Fader vor. Med Udlæggelse og Betragtninger*, 144s. Oversat af Chr. Møller, LM-Forlag, P. Møller Tryk, Rønne.

2 *I, som ere bundne i Haabet og Hvad fattes mig endnu*, 10s.+11s. Oversat af Chr. Møller, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne.¹⁰¹

Kilde: »I, som uti ett hopp fångne liggen« i *Pietisten*, 12. årg., 1853, s. 33-41 og »Hwad fattas mig ännu?« i *Pietisten* 2. årg., 1843, s. 39-47.

3 *Værer brændende i Aanden*, 19s. Oversat af Chr. Møller, LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne.¹⁰²

Kilde: »Wärer brinnande i Andanom!« i *Pietisten*, 7. årg., 1848, s. 92-109.

99. Pjecen bestod af tre dele, oversat af Chr. Møller, trykt i 1915, mens omslaget var trykt i 1916.

100. Pjecen bestod af to dele, oversat af Chr. Møller, udgivet af LM, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne. Tilsyneladende er »P. Møllers Tryk« og »P. Møllers Bogtrykkeri« brugt i flæng. Men første del *Om at udgaa fra Verden* var trykt 1914 og anden del *Guds Rige bestaar ikke i Ord, men i Kraft*, var trykt 1915, mens omslaget var trykt 1916.

101. Pjecen bestod af to dele, oversat af Chr. Møller, udgivet af LM, men trykt 1914, mens omslaget var trykt 1917.

102. På titelbladet stod 1914 som trykkeår, mens der stod 1917 på omslaget.

1918

Om Guds ord og dets Brug, 16s. Oversat af Chr. Møller, LM-Forlag, P. Møller Bogtrykkeri, Rønne.

1924

Kristi sande Kundskab, 23s., 2. oplag, oversætter ukendt, ELM-Forlag, C. Aagesens Bogtrykkeri, Aakirkeby.¹⁰³

1926

Glæde i Himlen eller En Synders Omvendelse og Benaadning, 62s. oversætter ukendt, ELM-Forlag, J. Strandbygaard Bogtrykkeri, Skjern.

1928

Skrifter i Udvalg med en Levnedsskildring af Forfatteren, 258s., O. Lohse, København. For Norge: Lutherstiftelsens Bokhandel, Oslo.¹⁰⁴

103. 1924-udgivelsen er sprogligt lidt bearbejdet i forhold til 1903-udgivelsen. Mindre format, derfor flere sider selv om stofmængden er den samme.

104. *Skrifter i Udvalg* har følgende disposition:

1. En anonym levnedsskildring af Rosenius

2. Den, som sejrer. Kilde: »Den der winner; eller Guds folks fältlif på jorden. Deras fiende och deras wapenrustning« i *Pietisten*, 18. årg., 1859, s. 1-13, 17-29, 33-45, 49-59, 65-75, 81-93.

3. For min skyld. Kilde: »'Jag, jag', ...'för mina skull' eller Den stora, enda hufwud-saken wid vår frälsning« i *Pietisten*, 12. årg., 1853, s. 17-26.

4. Den hemmelige død. Kilde: »Den hemliga döden, under namn och skepnad af lif; Uppb. 3:1« i *Pietisten*, 5. årg., 1846, s. 1-23.

5. Fader vor. Kilde: »Fader vår, som äst i himlom« i *Pietisten*, 14. årg., 1855, s. 1-15. De følgende bønner bliver gennemgået i *Pietisten* ved de næste henvisninger: 17-31, 33-46, 49-62, 65-74, 81-96, 97-112, 113-126.

Den anonyme forfatter til levnedsskildringen nævnte, at han byggede på Lodins »udmærkede Skildring af Rosenius«, som han udtrykte det. Han nævnte ikke kilder, men det har sikkert været Sven Lodin: *C.O. Rosenius. Hans liv och forkunnelse*. Stockholm, 1922, der har været hans hovedkilde. Lohse har udvalgt to store og to mindre bidrag fra *Pietisten*, men der gives ingen begrundelse for valget af netop de fire bidrag. Især valget af *Fader vor* synes at have været velvalgt, da LM-Forlag havde udsendt *Fader vor* i flere oplag, og i 1937 udsendte endnu et oplag, endda i et trykoplæg på 3.000 (*Luthersk Missionsforening gennem 75 Aar 1868 -1943*, s. 104; LM-Forlag, København 1943). Det er min formodning efter sammenligning af Lohses udgave med Møllers oversættelse i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium*, at Lohses oversætter har taget udgangspunkt i den svenske grundtekst, men samtidig har støttet sig meget til Møllers oversættelse.

1933

Romerbrevet til opbyggelse i tro og retfærdighed udlagt af C.O. Rosenius, I-II, 644s.+471s. 4. oplag, oversat af provst Dick, gennemset af dr. C. Rosenberg, LM-Forlag, København. P. Møllers Bogtrykkeris Eftf., Rønne.¹⁰⁵

1934

1 *Din Besøgelsestid*, 16s., oversætter ukendt, ELM-Forlag, Aakirkeby Bogtrykkeri.

2 *Jeg, jeg – for min egen Skyld*, oversætter ukendt, ELM-Forlag, Aakirkeby Bogtrykkeri.

3 *Julebetragtninger*, 48s., 3. oplag, oversætter ukendt, ELM-Forlag, C. Aagesens Bogtrykkeri, Østermarie.¹⁰⁶

1935

Husandagtsbog. Betragtninger til hver Dag i Aaret. Uddrag af C.O. Rosenius Skrifter. 740s. Oversat fra svensk ved F.H. ELM-Forlag, Aakirkeby, Bogtrykkeri.¹⁰⁷

Kilde: *Betraktelser för hwar dag i året*, EFS-Förlag, Stockholm, 1873.

1937

Fader vor. Med Udlæggelse og Betragtninger, 125s., oversat af Chr. Møller, LM-Forlag, København, P. Møllers Bogtrykkeri, Rønne.¹⁰⁸

105. Trykoplæg 3.000. De forskellige trykoplæg har fhv. generalsekretær i LM Leif Rasmussen (f.1938), fhv. hovedkasserer i LM Christian Lund (f. 1937) og fhv. landssekretær i ELM Paul Otto Kjølner (f.1944) fremskaffet ved minutøst at gennemgå protokoller, regnskaber m.m. fra LMs og ELMs arkiver. De få oplagstal fra Sverige og Norge, har jeg fået fra personer, der har arbejdet med udgivelse af skrifter af Rosenius.

106. Møllers tekst i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* må ligge til grund for teksten i dette hefte og de to foregående oplag. Dog var Møllers sprog justeret lidt for at gøre teksten mere letlæselig.

107. Gårdejer Ferdinand Holm (1879-1973) Østermarie var oversætter. Sprogligt lagde han sig tæt op ad den svenske tekst. Holm var en meget kyndig lægmand, fortrolig med Luthers og Rosenius' skrifter. Har talt med Holms børnebørn, der ikke ved, hvilken svensk udgave af *Betraktelser för hwar dag i året*, som Holm har oversat fra. Som ung præst kritiserede Bo Giertz (1905-98) den højkirkelige Gunnar Rosendal (1897-1988) for at gå for meget op i liturgi og messeklæder i stedet for at fokusere på lov og evangelium. Konkret opfordrede Giertz Rosendal til at læse Rosenius. Rosendal fulgte opfordringen og læste systematisk Rosenius' *Betraktelser för var dag i året* (Husandagtsbogen). Bagefter skrev Rosendal *Lag och evangelium i Rosenii Betraktelser*. Förlaget Pro Ecclesia, Osby 1944, 232s. Han tilegnede Giertz bogen med tak, fordi han havde lært ham at læse Rosenius. Samtidig karakteriserede den meget højkirkelige og embedsbevidste Rosendal den lavkirkelige og uordnede Rosenius som en *rätt lärare*.

108. Trykoplæg: 3.000.

1939

Kristus, vort liv, 64s. Redaktør Frits Larsen, LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeris Eftf., Chr. Rasmussen, Rønne.¹⁰⁹

1940

Kristus, vort liv, 64s. 2. oplag, redaktør Larsen, LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeris Eftf., Chr. Rasmussen, Rønne.¹¹⁰

1942

Kristus, vort liv, 64s. 3. oplag, redaktør Larsen, LM-Forlag, P. Møllers Bogtrykkeris Eftf., Chr. Rasmussen, Rønne.¹¹¹

1948

Husandagtsbog. Betragtninger til hver Dag i Aaret. Uddrag af C.O. Rosenius' Skrifter, 740s. Oversat fra svensk af F.H., 2. udgave, ELM-Forlag, Aakirkeby, Rasmussen Bogtrykkeri, Rønne.¹¹²

1949

Kristus, vort liv, 64s., 4. oplag. Redaktør Larsen, LM-Forlag.¹¹³

1950

Samlede Skrifter. I bind *Omvendelsen*, 167s., oversætter Klara Lund, LM-Forlag, København, Rasmussens Bogtrykkeri, Rønne.¹¹⁴

Kilde til alle bind af Rosenius' *Samlede Skrifter: Pietisten*, årg. 1-18, 1842-1859.

1951

Samlede Skrifter. II bind *Barnekår hos Gud*, 158s. oversætter Klara Lund, LM-Forlag, København, Rasmussens Bogtrykkeri, Rønne.¹¹⁵

109. LMHs mangeårige forstander Frits Larsen (1895-1968) redigerede korte andagtsstykker til en måned ved at foretage uddrag af C.O. Rosenius' *Husandagtsbog*. Hans ambition var få unge til at læse Rosenius. Trykoplæg 2.000.

110. Trykoplæg 3.000.

111. Trykoplæg 3.000.

112. 2. udgave er en yderst nænsom revision af originaludgaven. Trykoplæg 4.000.

113. Trykoplæg 3.000.

114. Trykoplæg 2.000. En redaktionskomite bestående af *Frits Larsen*, lærer *Klara Lund* og lærer *Frøde Thomgreen*, (1905-1989) forestod tilrettelæggelse og redigering af den nye udgave, hvor man bragte stort set alle artikler i *Pietisten*. Klara Lund oversatte fra *Pietisten*. I et forord blev nyudgivelsen motiveret med, at *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* havde været delvis udsolgt gennem en del år, og desuden var den noget tung at læse. Klara Lund (1904-1981, hvis farfar var med til at oprette LM i 1868) var 1924 elev på LMH og blev 1930 læreruddannet fra Nørre Nisum Seminarium. 1930-34 lærer ved ELMs friskole i Bodilsker og i 1934-47 ved LMs friskole i Østermarie. Forestod fra 1947-57 oversættelsen af Rosenius' samlede skrifter, derefter folkeskolelærer.

115. Trykoplæg 2.000.

1952

1 *Samlede Skrifter*. III bind *Loven*, 131s., oversætter Klara Lund, LM-Forlag, København, Rasmussens Bogtrykkeri, Rønne.¹¹⁶

2 *Samlede Skrifter*. IV bind *Kristi retfærdighed*, 156s., oversætter Klara Lund, LM-Forlag, København, Rasmussens Bogtrykkeri.¹¹⁷

1953

1 *Samlede Skrifter*. V bind *Nådepagten og faldet*, 159s., oversætter Klara Lund, LM-Forlag, København, Rasmussens Bogtrykkeri, Rønne.¹¹⁸

2 *Samlede Skrifter*. VI bind *Syndernes forladelse*, 145s., oversætter Klara Lund, LM-Forlag, København, Rasmussens Bogtrykkeri, Rønne.¹¹⁹

3 *Samlede Skrifter*. VII bind *Troens rige*, 167s., oversætter Klara Lund, LM-Forlag, København, Rasmussens Bogtrykkeri, Rønne.¹²⁰

1954

1 *Samlede Skrifter*. VIII bind *Helliggørelsen og vor natur*, 190s., oversætter Klara Lund, LM-Forlag, København, Rasmussens Bogtrykkeri, Rønne.¹²¹

2 *Samlede Skrifter*. IX bind *Den troende og næsten*, 168s., oversætter Klara Lund, LM-Forlag, København, Rasmussens Bogtrykkeri, Rønne.¹²²

3 *Samlede Skrifter*. X bind, 180s., oversætter Klara Lund, LM-Forlag, København, Rasmussens Bogtrykkeri, Rønne.¹²³

1955

1 *Samlede Skrifter*. XI bind *Trøst mit folk*, 161s., oversætter Klara Lund, LM-Forlag, København, Rasmussens Bogtrykkeri, Rønne.¹²⁴

2 *Samlede Skrifter*. XII bind *Farerne og hyrden*, 162s., oversætter Klara Lund, LM-Forlag, København, Rasmussens Bogtrykkeri, Rønne.¹²⁵

116. Trykoplæg 2.000.

117. Trykoplæg 2.000.

118. Trykoplæg 2.000.

119. Trykoplæg 2.000.

120. Trykoplæg 2.000.

121. Trykoplæg 2.000.

122. Trykoplæg 2.000.

123. Trykoplæg 2.000.

124. Trykoplæg 2.000.

125. Trykoplæg 2.000.

1956

1 *Kristus, vor retfærdighed*, 64., redaktør Klara Lund, LM-Forlag, Special-Trykkeriet, Viborg.¹²⁶

2 *Samlede Skrifter*. XIII bind *Nådemidlerne*, 148s., oversætter Klara Lund, LM-Forlag, København, Rasmussens Bogtrykkeri, Rønne.¹²⁷

3 *Samlede Skrifter*. XIV bind *Højtiderne*, 173s., oversætter Klara Lund, LM-Forlag, København, Rasmussens Bogtrykkeri, Rønne.¹²⁸

1957

Samlede Skrifter. XV bind *De ti bud og Fadervor*, 235s., oversætter Klara Lund, LM-Forlag, København, Rasmussens Bogtrykkeri, Rønne.¹²⁹

1963

Samlede Skrifter. I bind *Omvendelsen*, 167s. 2. oplag, oversætter Klara Lund, LM-Forlag, København, Rasmussens Bogtrykkeri, Rønne.¹³⁰

1964

Glæde i Himmelen, 39s., forkortet og bearbejdet af Finn Bech, DLF, København.¹³¹

Kilde: *Samlede Skrifter*, bd. 1, s. 109-141.

1965

Nåden i Guds hjerte. Evangeliske sange af C.O. Rosenius og Lina Sandell, 48s., oversætter ukendt, DLF, København.¹³²

126. Klara Lund udvalgte andagtsstykker fra Rosenius' Husandagtsbog og bearbejdede dem sprogligt. *Kristus, vor retfærdighed* var tænkt som anden del af *Kristus, vort liv*. Trykoplæg 1.000.

127. Trykoplæg 2.000.

128. Trykoplæg 2.000.

129. Trykoplæg 2.000.

I 1980 udsendte DLF et *Skriftstedsregister til C.O. Rosenius: Samlede Skrifter*. Hvad siger Rosenius. Forord af Poul Langagergaard. Burgundia Tryk, Rønne. Trykoplæg 1850. Poul Langagergaard (f. 1948, cand. theol. 1976) var som MFs landssekretær initiativtager til projektet. Det skete i taknemmelighed til Rosenius for den inspiration, han selv og MF havde modtaget ikke mindst i synet på lov og evangelium. Langagergaard samlede en gruppe stud. theol.'er med tilknytning til MF, som fik hver sit bind af de *Samlede Skrifter* at gennemarbejde. Daværende stud. theol. Kurt E. Larsen (f. 1955), nuværende lektor, ph.d. ved MF, var sekretær for projektet. Langagergaard er i dag ledelsesrådgiver i egen virksomhed.

130. Trykoplæg 1.000.

131. Finn Bech (f. 1934, fhv. bankdirektør).

132. Trykoplæg 2.000.

1967

Kristus, vort liv, 64s., 5. oplag, redaktør Larsen, LM-Forlag.¹³³

1968

Samlede Skrifter II bind *Barnekår hos Gud*, 158s. 2. oplag, oversætter Klara Lund, LM-Forlag, København, Rasmussens Bogtrykkeri, Rønne.¹³⁴

1969

1 *Samlede Skrifter*. I bind *Omvendelsen*, 167s. 3. oplag, oversætter Klara Lund, LM-Forlag, København, Rasmussens Bogtrykkeri, Rønne.¹³⁵

2 *Sejladsen over livets hav*, 14s., oversætter ukendt, LM-Forlag, Sundby Bogtrykkeri, København.

Kilde: *Pietisten*, 8. årg., 1849, s.128-136.

1970

1 *Kristus, vort liv*, 64s. 6. oplag, redaktør Larsen, LM-Forlag.¹³⁶

2 *Samlede Skrifter* III bind *Loven*, 131s. 2. oplag, oversætter Klara Lund, LM-Forlag, København, Rasmussens Bogtrykkeri, Rønne.¹³⁷

1971

1 *Samlede Skrifter*. IV bind *Kristi retfærdighed*, 156s. 2. oplag, oversætter Klara Lund, LM-Forlag, København, Rasmussens Bogtrykkeri, Rønne.¹³⁸

2 *Samlede Skrifter*. VI bind *Syndernes forladelse*, 145s. 2. oplag, oversætter Klara Lund, LM-Forlag, København, Rasmussens Bogtrykkeri, Rønne.¹³⁹

1974

1 *Samlede Skrifter*. V bind *Nådepagten og faldet*, 159s., 2. oplag, oversætter Klara Lund, LM-Forlag, København, Rasmussens Bogtrykkeri, Rønne.¹⁴⁰

2 *Samlede Skrifter*. VII bind *Troens rige*, 167s., 2. oplag, oversætter Klara Lund, LM-Forlag, København, Rasmussens Bogtrykkeri, Rønne.¹⁴¹

133. Trykoplæg 5.000.

134. Trykoplæg 1.500.

135. Trykoplæg 1.500.

136. Trykoplæg 5.000.

137. Trykoplæg 1.500.

138. Trykoplæg 1.500.

139. Trykoplæg 1.500.

140. Trykoplæg 1.500.

141. Trykoplæg 1.500.

3 *Samlede Skrifter*. VIII bind *Helliggørelsen og vor natur*, 190s., 2. oplag, oversætter Klara Lund, LM-Forlag, København, Rasmussens Bogtrykkeri, Rønne.¹⁴²

4 *Samlede Skrifter*. XII bind *Farerne og hyrden*, 162s., 2. oplag, oversætter Klara Lund, LM-Forlag, København, Rasmussens Bogtrykkeri, Rønne.¹⁴³

1975

1 *Samlede Skrifter*. IX bind *Den troende og næsten*, 168s., 2. oplag, oversætter Klara Lund, LM-Forlag, København, Rasmussens Bogtrykkeri, Rønne.¹⁴⁴

2 *Samlede Skrifter*. X bind *Den troende og verden*, 180s., 2. oplag, oversætter Klara Lund, LM-Forlag, København, Rasmussens Bogtrykkeri, Rønne.¹⁴⁵

3 *Samlede Skrifter*. XI bind *Trøst mit folk*, 161s., 2. oplag, oversætter Klara Lund, LM-Forlag, København, Rasmussens Bogtrykkeri, Rønne.¹⁴⁶

4 *Samlede Skrifter*. XIII bind *Nådemidlerne*, 148s., 2. oplag, oversætter Klara Lund, LM-Forlag, København, Rasmussens Bogtrykkeri, Rønne.¹⁴⁷

1976

1 *Samlede Skrifter*. XIV bind *Højtiderne*, 173s., 2. oplag, oversætter Klara Lund, LM-Forlag, København, Rasmussens Bogtrykkeri, Rønne.¹⁴⁸

2 *Samlede Skrifter*. XV bind *De ti bud og Fadervor*, 235s., 2. oplag, oversætter Klara Lund, LM-Forlag, København, Rasmussens Bogtrykkeri, Rønne.¹⁴⁹

1978

Vejledning til fred. 150s. oversætter Lisbet Christoffersen. Credo Forlag, Special-Trykkeriet Viborg.¹⁵⁰

Kilde: *Klar og usvigelig vejledning til fred*, 304s. Norsk udgave 1874.

142. Trykoplæg 1.500.

143. Trykoplæg 1.500.

144. Trykoplæg 1.500.

145. Trykoplæg 1.500.

146. Trykoplæg 1.500.

147. Trykoplæg 1.500.

148. Trykoplæg 1.500.

149. Trykoplæg 1.500.

150. Lisbet Christoffersens (f.1953) morfar havde foræret hende Rosenius' *Samlede Skrifter* (jf. fodnote 165), og hun var bekendt med roseniansk tænke-måde fra LMs ungdomsarbejde. Som medlem af KFS' litteraturudvalg og kendt med Rosenius' skrifter blev Christoffersen opfordret til at oversætte og forkorte *Vejledning til fred* til udgivelse på KFS' forlag Credo. Som inspiration til arbejdet brugte hun både de norske og svenske forkortede og sprogligt moderniserede udgaver af *Vejledning til fred*.

1981

1 *På Skriftens grund. Daglige andagter, 750s.*, oversat af Gunver Kjølner-Hansen, ELM-Forlag, S.M. Olsens Bogtrykkeri, Holbæk.¹⁵¹

2 *Samlede Skrifter. I bind Omvendelsen, 167s.*, 4. oplag, oversætter Klara Lund, LM-Forlag, København, Rasmussens Bogtrykkeri, Rønne.¹⁵²

3 *Samlede Skrifter. II bind Barnekår hos Gud, 158s.* 3. oplag, oversætter Klara Lund, LM-Forlag, København, Rasmussens Bogtrykkeri, Rønne.¹⁵³

4 *Kristus vort håb, 67s.*, redaktør Ole Larsen. ELM-Forlag, ENO-Tryk, Rønne.¹⁵⁴

1986

Berørt af Gud. Artikler af C.O. Rosenius omskrevet af Kai Kjær-Hansen, 150s. DLF, S. M. Olsens Bogtrykkeri, Holbæk.¹⁵⁵

Christoffersen er cand. jur., ph.d. og i dag professor (MSO) ved Institut for Samfund og Globalisering, Roskilde Universitet og adjungeret professor i kirkeret ved Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet. Trykoplæg 2.650.

151. Gunver Kjølner-Hansen (f. 1946), var opvokset i LM, elev på LMH 1964-65, læreruddannet fra Haslev Seminarium 1969. Kjølner-Hansen, der oversatte fra den svenske *Betraktelser för var dag i året* 36. oplag 1956, var i oversættelsesarbejdet assisteret af en redaktionskomite bestående af de bornholmske prædikanter Ivar Holm Nielsen (1923-2010) og Frede Pedersen (f.1924), ELM, og Ejnar Madsen (1902-1984), LM, samt N.O. Rasmussen Vigilius og Flemming Kofod-Svendsen (f. 1944). Redaktionsudvalget udskiftede en del andagtsstykker med meget tidsbestemt billedsprog med andre tekster af Rosenius. Trykoplæg 5.000.

152. Trykoplæg 1.500.

153. Trykoplæg 1.500. I årene 1993-1996 blev udgivet følgende *Studiehefter til Rosenius' Samlede Skrifter*: Bind 1: *Omvendelsen* 25s., bind 2: *Barnekår hos Gud* 25 s., bind 3: *Loven* 17s., bind 6: *Syndernes forladelse* 23s., bind 7: *Troens rige* 21s., alle hefter var udarbejdet af Gunver Kjølner-Hansen. Logos, Dansk Luthersk Bibelbrevskole. I kommission hos DLF. Tolstrups Trykkeri, Esbjerg.

154. Ole Larsen fra ELM udvalgte korte andagtsstykker fra Rosenius' *Husandagsbog På Skriftens grund* efter samme principper, som Frits Larsen og Klara Lund havde gjort, d.v.s. en andagtsbog til en måned. Trykoplæg 2.500. Ole Larsen (1932-2013) var aktiv i ELM hele livet. Uddannet inden for forsvaret, hvor han arbejdede til sin pensionering.

155. Trykoplæg 2.000. DLFs og Kai Kjær-Hansens sigte var at præsentere Rosenius for dem, der ikke tidligere havde formået at gøre sig fortrolig med ham. Efter Kjær-Hansens opfattelse talte Rosenius især stærkt om nåden i Kristus til dem, der står i omvendelsens situation eller har levet et langt liv i troens kamp og anfægtelse. Desuden ramte Rosenius den åndeligt selvsikre. Kjær-Hansen udvalgte så artikler fra *Samlede Skrifter* om primært de emner, som han bearbejdede, så de blev mindre indholdsmættede og lettere tilgængelige, for at de kunne læses af flere. Kjær-Hansen havde mødt den rosenianske forkyndelse i LM og fik som 16-årig Rosenius' *Sam-*

Kilde: *Samlede Skrifter*, bind I-XV. Bogens 12 kapitler er bygget således op, at hvis en artikels titel i *Samlede Skrifter* er forandret, gengives den i parentes. Desuden opføres de respektive bind og sideangivelser for de omskrevne artikler: 1. Berørt af Gud (= Din besørgelsestid). Bind I, s. 13-23. 2. Og hvad skal jeg så gøre? (= Hvad skal jeg gøre?). Bind I, s. 55-67. 3. Hvad er det, jeg mangler?(= Hvad fattes mig endnu?). Bind I, s. 71-81. 4. Om Gud og om os (= Et stykke af anstødsstenen). Bind I, s. 95-106. 5. Kristendommens sjibbolet. Bind I, s. 145-157. 6. Mærkelige modsigelser i kristenlivet (= Kristenlivets modsigelser). Bind VII, s. 119-126.132-136. 7. Den første kærlighed. Bind IV, s.147-156. 8. Søvnighed og sikkerhed. Bind XII, s. 37-42. 9. Skal jeg passe min bror? (=Skal jeg vogte min broder?) Bind IX, s. 127-133. 10. Hyklari. Bind XII, s. 45-56. 11. Små synder. Bind XII, s. 59-70. 12. Den gode hyrde sætter livet til (=Den gode hyrde I). Bind XII, s. 109-120.

1989

Vejledning til fred, 150s., 2. oplag, oversætter Lisbet Christoffersen, Credo Forlag.¹⁵⁶

1990

Kristus vort liv, 66s., 2. udgave, 1. oplag, redaktør Claus Munk, sprogbehandler Gunver Kjølner-Hansen DLF, S.M. Olsens Bogtrykkeri, Holbæk.¹⁵⁷

1991

Kristus vort liv, 66s. 2. udgave, 2. oplag, redaktør Munk, sprogbehandler Kjølner-Hansen, DLF.¹⁵⁸

1995

Når mange meninger opstår: C.O. Rosenius – om uenigheder og forskelligheder mellem kristne, 97s., redaktør Leif Bach Kofoed, DLF, Special-Trykkeriet Viborg.¹⁵⁹

lede Skrifter. Kjær-Hansen, cand. theol. 1972, teol. dr. (Lund) 1982. Lærer ved MF 1973-86, derefter forfatter, foredragsholder og 1997- 2014 formand for Den Danske Israelsmission samt diverse hverv i forbindelse med international jødemission.

156. Trykoplæg 1.050.

157. Revideret og sprogligt bearbejdet Rosenius' Husandagtsbog *På Skriftens grund*. Trykoplæg 1.000. Claus Munk (f. 1948), missionsteologisk kandidat 1975 fra Fjellhaug Internationale Høgskole med græsk og hebraisk fra Oslo Universitet, landsdomssekretær i LM 1975-89, forlagsleder DLF 1990-2002, forlagsredaktør Logos-Media 2002-08, prædikant i LM fra 1975.

158. trykoplæg 1.000.

159. Trykoplæg 800. Leif Bach Kofoed var medlem af DLFs bestyrelse og primus motor bag udvælgelsen af bogens kapitler fra Rosenius' skrifter. Bogen blev udgivet, efter at der en tid havde raset en heftig intern debat i LM om musiksyn, lægmandsnadver i missionshuse og holdningen til Folkekirken. Kofoed har også bearbejdet bogens indhold sprogligt sammen med Ellen Esmarch Pedersen efter Dicks og Rosenbergs

1996

Kristus, vor retfærdighed, 67s., 2. udgave. 1. oplag. Redaktør Claus Munk DLF, Special-Trykkeriet, Viborg.¹⁶⁰

1998

Udgave 2000 – det bedste fra Rosenius' skrifter. Bind 1, *Gud kalder*, 112s. Forkortet og sprogligt bearbejdet af Merete Bandak. DLF, Hillerød. Special-Trykkeriet Viborg.¹⁶¹

Kilde: Rosenius' *Samlede Skrifter* i 15 bind udgivet af DLF i årene 1950-1957.

oversættelse af Rosenius' kommentar til Romerbrevet og Klara Lunds oversættelse af Rosenius' *Samlede Skrifter*. Kofoed (f. 1944) er opvokset i ELM med daglig læsning af Rosenius' Husandagtsbog. Læreruddannet fra Haslev Seminarium, 1970, lærer på Sædding Efterskole 1974-2006. Prædikant i LM siden 1979. Ellen Esmarch Pedersen (f. 1958) cand. mag. i dansk og historie 1989. Hun var gymnasielærer, da hun bearbejdede Rosenius' skrifter. I dag er hun samtaleterapeut og foredragsholder. Bogens disposition:

1. *Forholdet mellem »de stærke« og »de svage« i troen*. Kilde: »Epistelen till de Romare. 14. kap.« i *Pietisten*, 25. årg., 1866, s. 1-47.

2. *Kærligheden – alle lovbuds lov*. Kilde: »Kärleken är alle lagars lag« i *Pietisten*, 12. årg., 1853, s. 81-94.

3. *Den kristelige kærlighed*. Kilde: »Den Christeliga kärleken« i *Pietisten*, 1. årg., 1842, s. 93-101.

4. *Kærligheden til Guds børn*. Kilde: »Några ord om kärleken till Guds barn« i *Pietisten*, 12. årg., 1853, s. 97-106.

160. Trykoplæg 1.000.

161. DLFs ledelse mente, at når man ved udgivelsen af *Samlede Skrifter* 1950-1957 havde gennemgået alle numre af *Pietisten* og samlet alle artikler skrevet af Rosenius, var det ikke nødvendigt med et nyt, selvstændigt tekstudvalg, men man lagde *Samlede Skrifter* til grund for den nye udgave. Den bærende tanke bag den nye udgivelse, som populært fik navnet *Udgave 2000*, da den udkom omkring år 1000-skiftet, var at skabe en sprogligt opdateret og forkortet udgave af Rosenius, så en ny generation fik lyst til at læse Rosenius. Man fravalgte tidsbestemte og mindre aktuelle artikler. Claus Munk stod for tekstvalget, mens Merete Bandak var ansvarlig for den sproglige bearbejdelse. Trykoplæg *Gud kalder* 1.500. Bandak (f. 1955) cand. mag. i dansk, latin og religion 1985. Forlagsredaktør ved DLF 1997-2002. Lektor ved Nykøbing Katedralskole siden 1998, skriver salmer og sange. Merete Bandak havde mødt Rosenius' tanker og teologi i KFS og som elev på LMH i 1975. Da hun altid havde været optaget af formidling og kommunikation, så hun det som en spændende udfordring at nyformulere Rosenius. Han levede i en anden tid, hvor informations-tætheden var lav, og man ikke havde TV til at adspire og forstyrre. Hun fulgte to principper: 1. Enkelthed i udtrykket. 2. Reducering af gentagelser. Det første princip handlede om ordvalg og sætningsbygning, mens det andet princip handlede om at fornemme, hvornår nok er nok. Når Bandak havde bearbejdet en artikel, sendte hun den til Leif Bach Kofoed, der vurderede både indhold og sprog og sendte sine bemærkninger til Bandak, der gav teksterne den endelige udformning.

1999

1 *Kristus vort håb*, 67s., 2. oplag, sprogligt bearbejdet af Ellen Lodahl Pedersen, ELM-Forlag, S.M. Olsens Bogtrykkeri, Holbæk.¹⁶²

2 *Udgave 2000 – det bedste fra Rosenius' skrifter*. Bind 2, *Gud frelser*, 111s., forkortet og sprogligt bearbejdet af Merete Bandak, DLF, Hillerød. Special-Trykkeriet Viborg.¹⁶³

3 *Udgave 2000 – det bedste fra Rosenius' skrifter*. Bind 3, *Gud tilgiver*, 124s. Forkortet og sprogligt bearbejdet af Merete Bandak, DLF, Hillerød. Special-Trykkeriet Viborg.¹⁶⁴

2000

1 *Udgave 2000 – det bedste fra Rosenius' skrifter*. Bind 4, *Gud glæder*, 127s., forkortet og sprogligt bearbejdet af Merete Bandak, DLF, Hillerød. Special-Trykkeriet Viborg.¹⁶⁵

2 *Udgave 2000 – det bedste fra Rosenius' skrifter*. Bind 5, *Gud dømmer*, 108s. Forkortet og sprogligt bearbejdet af Merete Bandak, DLF, Hillerød. Special-Trykkeriet Viborg.¹⁶⁶

2001

1 *Udgave 2000 – det bedste fra Rosenius' skrifter*. Bind 6, *Gud helliggør*, 116s., forkortet og sprogligt bearbejdet af Merete Bandak, DLF, Hillerød. Special-Trykkeriet Viborg.¹⁶⁷

2 *Udgave 2000 – det bedste fra Rosenius' skrifter*. Bind 7, *Gud leder*, 106s., forkortet og sprogligt bearbejdet af Merete Bandak, DLF, Hillerød. Special-Trykkeriet Viborg.¹⁶⁸

162. Cand. mag. i nordisk sprog og litteratur samt kommunikation Ellen Lodahl Pedersen bearbejdede andagtsstykkerne sprogligt til det nye oplag. Trykoplæg 2.000. Ellen Lodahl Pedersen (f.1965) er opvokset i ELM med daglig læsning af Rosenius' Husandagtsbog. Hun har altid været aktiv i ELM og har arbejdet med kommunikation, fundraising og redaktion i hhv. KFS, Danmission og DBI.

163. Trykoplæg 1.500.

164. Trykoplæg 1.500.

165. Trykoplæg 1.500.

166. Trykoplæg 1.500.

167. Trykoplæg 1.500.

168. Trykoplæg 1.500.

2002

Udgave 2000 – det bedste fra Rosenius' skrifter. Bind 8, *Gud ransager*, 128s., forkortet og sprogligt bearbejdet af Merete Bandak, DLF, Hillerød. Special-Trykkeriet Viborg.¹⁶⁹

2003

Gud taler. Andagter til hele året, 532s., sprogligt bearbejdet af Peter Kofoed Herbst og L. B. Kofoed, LogosMedia, Hillerød og ELM-Forlag, Rønne. Øko-Tryk.¹⁷⁰

2005

Udgave 2000 – det bedste fra Rosenius' skrifter. Bind 1, *Gud kalder*. 2. oplag, forkortet og sprogligt bearbejdet af Merete Bandak, LogosMedia, Hillerød. Trykt i Polen.¹⁷¹

2006

1 *Vejledning til fred*, 122s., 2. udgave, 1. oplag, redaktør Rolf Weber Jørgensen. Credo Forlag, Frederiksberg Bogtrykkeri.¹⁷²

2 *Udgave 2000 – det bedste fra Rosenius' skrifter*. Bind 2, *Gud frelser*. 2. oplag, forkortet og sprogligt bearbejdet af Merete Bandak, LogosMedia, Hillerød. Trykt i Polen.¹⁷³

3 *Udgave 2000 – det bedste fra Rosenius' skrifter*. Bind 3, *Gud tilgiver*. 2. oplag, forkortet og sprogligt bearbejdet af Merete Bandak. LogosMedia, Hillerød. Trykt i Polen.¹⁷⁴

169. Trykoplæg 1.500.

170. LM og ELM havde ønsket en husandagtsbog, som dagens familier ville bruge til husandagt. Derfor skulle de enkelte andagtsstykker forkortes til halv længde i forhold til originalen. Frimenighedspræst Peter Kofoed Herbst, Randers stod for den sproglige bearbejdelse med Leif Bach Kofoed som teologisk og sproglig konsulent. Herbst tog udgangspunkt i den svenske *Betraktelser för var dag i året* 31. udg. fra 1941 og den danske oversættelse fra 1948. Trykoplæg 2.000. Kofoed Herbst (f. 1972) blev som nybagt student lærer på LMs efterskole i Sædding, hvor han både mødte LM og stiftede bekendtskab med Rosenius' forkyndelse. Især fik han inspiration af bogen *Vejledning til fred*. Herbst er cand. theol. 2000 fra Aarhus Universitet.

171. Trykoplæg 500.

172. Credos daværende forlagsleder, cand. mag i kommunikation Rolf Weber Jørgensen, (f. 1965), reviderede *Vejledning til fred* ud fra den tidligere oversættelse og udsendte den reviderede udgave som *Credo Klassiker*, Trykoplæg 1.050. Weber Jørgensen er i dag lederudviklingskonsulent i Aalborg kommune.

173. Trykoplæg 541.

174. Trykoplæg 555.

2007

Udgave 2000 – det bedste fra Rosenius' skrifter. Bind 4, *Gud glæder*. 2. oplag, forkortet og sprogligt bearbejdet af Merete Bandak, LogosMedia, Hillerød. Trykt i Polen.¹⁷⁵

2009

Husandagtsbogen. »Betraktelser för hvar dag i året« (svensk originaltitel), 752 s., oversat af Kjeld Skov Jensen, Budskabet Forlag, Skjern.¹⁷⁶
Kilde: *Husandagtsboka*, Arven Forlag, Mandal 1999.

Færøerne og Rosenius

Historisk har den færøske befolkning været meget tro mod øernes lutherske kirke og præster.¹⁷⁷ Dog kom repræsentanter for den engelske Plymouth-bevægelse til Færøerne i 1865, hvor de etablerede en livskraftig frikirke, der under navnet baptisterne har præget øernes åndelige liv.¹⁷⁸ IMs arbejde på Færøerne begyndte i 1904, og i løbet af nogle årtier kom IM til at stå stærkere på Færøerne end noget andet sted i det danske kongerige. Færøernes IM fik et noget andet præg end den danske bevægelse. Der blev lagt større vægt på vidnesbyrdet, ligesom lægmandsarbejdet i det hele taget var stærkere. En række betydelige lægprædikanter i byggerne har medvirket til, at hverdagsliv og tros- liv forblev tæt sammenhængende. Den første ansatte IM-missionær på Færøerne var Alfred Petersen (1892-1969) fra Trangisvåg Suderø, der begyndte sit virke i Klaksvig i 1919. Han var uddannet træskærer og kom på Haslev udvidede Højskole, hvor man så hans forkynder- og lederevner. Han blev ved afslutningen af højskoleopholdet kaldt til ansættelsessamtale hos IMs daværende formand Carl Moe (1848-1927), hvor han betonedede over for Moe, at han kun ville ansættes, hvis han fik frie hænder til at gøre, hvad der var bedst for den færøske befolkning

175. Trykoplæg 400.

176. Kjeld Skov Jensen (f. 1956) er afdelingschef. For Hogganvik (se note 20) og Skov Jensen er det en mærkesag at oversætte og udgive skrifter af Rosenius ubeskåret i et sprog så tæt på Rosenius' egne formuleringer som muligt. Trykoplæg 1.500.

177. H.J. Ellingsgaard: »Vekkelsen på Færøerne – og færøysk Indremisjon« *Fast Grunn*, 1, red. S. Hundestad og J. Kvalbein, 1972 s. 37-39 og »Kirkeliv på Færøerne før og nu«, *Budskabet* 3, red. E. Madsen m. fl. 1972, s. 17-18; Kurt E. Larsen: *Indre Mission i en ny tid*, s. 247-250, Fredericia 1986; P.M. Rasmussen: »Færøerne som del af Norden fra krigens afslutning 1945«, *Nordiske folkekirker i opbrud*, red. J.H. Schjørring, s. 519-525, Aarhus 2001; Kurt E. Larsen: *En bevægelse i bevægelse*, Fredericia 2011, s. 221, 263-270 og 381-383.

178. Rasmussen: »Færøerne som del af Norden fra krigens afslutning 1945« i Schjørring 2001, s. 524-525.

og ikke være fjernstyret fra IM i Danmark. Moe gav ham fuld frihed og understregede, at det afgørende var, at mennesker blev omvendt. Ved Petersens forkyndelse blev der vækkelse, og med sit organisationstalent og sin evne til at engagere fik han bygget flere missionshuse og sømandshjem, ligesom han drev sømandsmisionsarbejde blandt færøske fiskere på Grønland, Island og i Skotland. IM ansatte yderligere to færingers som IM-missionærer. De kendte alle, og alle kendte dem.

Under 2. Verdenskrig havde Færøerne reelt egen regering og lovgivende forsamling. Derfor stod det klart for de allerfleste, at Færøerne ikke kunne fortsætte som et dansk amt efter krigen. Valget stod mellem fuld selvstændighed eller et vidtgående selvstyre inden for rigsfællesskabets rammer. Selv om mange på Færøerne kæmpede for fuld løsrivelse fra Danmark, blev der ved valget i 1946 et knebent flertal for at bevare forbindelsen med Danmark, og 1. april 1948 trådte Hjemmestyrereloven i kraft, der bl.a. fastslog, at Færøerne udgjorde et selvstyrende folkesamfund i Det danske Rige, at færøsk var hovedsproget, og at Lagtinget havde lovgivende myndighed for Færøernes særlige anliggender, mens det af Lagtinget valgte landstyre med lagmanden som formand havde den tilsvarende udøvende myndighed.¹⁷⁹

Dansk IM opfattede imidlertid fortsat Færøerne som et dansk amt på linje med et amt i Jylland og ville derfor forflytte også de indfødte færøske IM-missionærer til opgaver i Syddanmark efter de sædvanlige rotationsprincipper. Da IMs bestyrelse ville forflytte A. Petersen til Danmark, sagde han, at hans kald som færing var at arbejde på Færøerne. IM valgte så at afskedige ham for mangel på samarbejdsvilje, selv om der ikke var nogen læremæssig uenighed. Resultatet blev en sprængning af IM på Færøerne, hvor A. Petersen sammen med sine støtter dannede *Kirkjuliga Missiónsfelagid (KM)* i oktober 1947, der er en lægmandsbevægelse på evangelisk luthersk grund inden for Folkekirken. KM tog kontakt med LM, sendte sine unge på LMH i Hillerød og udsendte også unge færingers til ydre missionsarbejde i samarbejde med LM. LMHs forstander Frits Larsen brændte for at formidle Rosenius' budskab til højskolens elever, og da færingen Esmar A. Jacobsen (1925-2006) i 1958 var elev på højskolen, blev han tændt for Rosenius.

Jacobsen, der var uddannet typograf, blev i 1960 ansat som missionær i KM, samme år som hans søster blev udsendt som missionær til Etiopien. Jacobsen var KMs generalsekretær 1976-1988 og bevægelsens formand 1988-1999. I årene 1964-1968 oversatte han bind I *Lov*

179. F. Wendt: »Færøerne, *Danmarks historie*, red. J. Danstrup og H. Koch, bd. 14 s. 404-407, København 1966.

og evangelium fra den 3-binds udgave af Rosenius' skrifter, som Carl Fr. Wisløff havde redigeret, oversat og fået udgivet på Lunde Forlag 1946-1947. På færøsk fik skriftet titlen *Login og gledibodskapurin* og udkom i fire bind på KMs Forlag:

Bind 1: *Login og gledibodskapurin. Hini tiggju bodini, fyrsta bod.* [Lov og evangelium. De Ti Bud, det første bud] 65s., Tórshavn 1964. Trykoplæg 1.200.

Bind 2: *Login og gledibodskapurin. Annad, tridja, fjodra og fimta bod.* [Lov og evangelium. Det andet, tredje, fjerde og femte bud] 83s., Tórshavn 1966. Trykoplæg 1.500.

Bind 3: *Login og gledibodskapurin. Sætta, sjeýnda, áttanda, niggjunda og tiggjunda bod.* [Lov og evangelium. Det sjette, syvende, ottende, niende og tiende bud] 74s., Tórshavn 1967. Trykoplæg 1.500.

Bind 4: *Login og gledibodskapurin. Login og frælsi teirra trugvandi.* [Lov og evangelium. Loven og de troendes frihed] 104s., Tórshavn 1968. Trykoplæg 1.500.

Rosenius på andre sprog

Uden at foregive at alle sprog er nævnt kan det oplyses, at Rosenius også er oversat til følgende sprog: Finsk, tysk, engelsk/amerikansk, russisk, polsk, lettisk, spansk, hindi, khmer, kinesisk, arabisk, amharisk, tigrinja, kiswahili, malagasy og giriyama o kamba (Niger-Kongosprog).¹⁸⁰

Summary

Bibliography of Rosenius' writings in Danish

The Swedish revivalist C.O. Rosenius was the editor of the devotional magazine *Pietisten* from 1842 till his death. In the years 1842-59 he wrote a large number of devotional articles based on texts of his own choice. In the years 1860-66 the main content of *Pietisten* was Rosenius' exposition of *Letter to the Romans*. From 1867 till his death in 1868 Rosenius wrote sermons and explanatory notes for sermons. All these articles were published in a number of booklets and major books in Swedish and were subsequently translated into many languages – partly as collected works, partly as independent writings and finally as a number of booklets. Several scholars have published scholarly dissertations in which they describe and study Rosenius' preaching and consider his importance for church history.

180. S. Lodin: *C.O. Rosenius – hans liv och gärning*, s. 320-331; A. Hofgren: Bibliografi over Rosenius elektronisk; mailkontakt med missionærer.

The first booklet to appear in Danish was *Din Besøgelses-Tid* from 1856. In the years 1856-1969 48 different booklets were published in a total of 98 prints.

In the years 1866-1879 Chr. Møller (1834-1907), the founder of Luthersk Mission, translated the devotional articles from *Pietisten* and published them under the title *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* in four volumes – approximately 2.000 pages. In the years 1868-1916 a number of reprints appeared.

After Rosenius in 1866 had finished his exposition of *Letter to the Romans*, the commentary was published in Stockholm in 1867-68 in two volumes of 728 and 535 pages respectively. In 1874-1933 there were three reprints of a Danish edition of *Letter to the Romans*, the commentary was translated into Danish by Associate Professor, Dr C. Rosenberg on the basis of a Norwegian translation.

In the years 1881-1995 four books, with an average page number of 200, appeared in nine reprints. Like the booklets they consisted of articles from *Pietisten*, but here several articles were gathered in each book.

In the year 1885 a volume of sermons by Rosenius from *Pietisten* 1867-68 was published. The volume was reprinted in 1909.

In 1935 *Betragtninger til hver dag i Aaret. Uddrag af C.O. Rosenius' Skrifter*, a devotional book for use in the home, appeared. The years 1948-2009 revealed four new editions, one of them a marked linguistic adaption and very abridged too.

In the years 1939-99 three different devotional books for young people in 11 reprints were published. All were brief excerpts from the devotional book *Betragtninger til hver dag i Aaret*.

In the years 1950-57 Rosenius' Collected Works in 15 volumes, translated from *Pietisten* appeared. The content was the same as *Hemmeligheder i Lov og Evangelium*.

In 1978 *Vejledning til fred* was published; it had been reprinted many times in Norwegian since 1874. It was reissued in 1989 and 2006.

In 1986 *Berørt af Gud* was published. It consisted of a number of articles from Collected Works which had been shortened and »diluted« in order to facilitate the reading.

In the years 1998-2002 the Collected Works from the 1950es were abridged and adapted to modern Danish and published in eight volumes.